

929(497.5)"18"

929(436)"18"

930.1

Primljeno: 4. 7. 2022.

Prihvaćeno: 14. 9. 2022.

Izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.22586/pp.v4i1i63.22810>

*Alexander Buczynski**

*Filip Hren***

Kratke biografije autora prvih vojnokrajiških povjesnica***

U ovom su radu objedinjeni životopisi autora prvih povjesnica o Vojnoj krajini, čiji radovi čine nezaobilaznu „nultu točku” istraživanja osobito u povijesnoj znanosti, ali i u širim društveno-humanističkim znanostima. Rekonstrukcija njihovih života napravljena je na temelju dosad objavljenih podataka u sekundarnoj literaturi, a praznine u njihovim biografijama pokušavalo se, gdje je to bilo moguće, popunjavati pomoću relevantnih mjesečnih vojnih popisa, prateće dokumentacije tih popisa i matičnih knjiga. Najviše su pritom pomogle potvrde o premještanju, koje osim osnovnih podataka o osobnom životu nude i vrlo detaljan pregled napredovanja u profesionalnoj karijeri. Istim je spisima bilo moguće ispraviti i neke pogreške u njihovim objavljenim životopisima koje su se dosad provlačile.

Ključne riječi: 19. stoljeće, Hrvatska, Austrija, Vojna krajina, historiografija, Demian, Hietzinger, Stopfer, Frass, Kussan, Bach, Hostinek, Krainz, Vaniček

Svatko tko o povijesti Hrvatsko-slavonske vojne krajine želi doznati više od informacije koja se nudi u leksikonima, enciklopedijama ili školskim udžbenicima posegnut će najprije za sekundarnom literaturom posvećenoj toj temi. Sekundarna literatura o Vojnoj krajini, međutim, zaostaje za „suvremenijim” temama iz hrvatske prošlosti. Najveći „povijesni” interes, i struke i šire javnosti, usmjeren

* Alexander Buczynski, Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10 000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: aambuc@isp.hr

** Filip Hren, Hrvatsko katoličko sveučilište, Ilica 242, 10 000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: filip.hren@unicath.hr

*** Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost u sklopu projekta broj 5148 MAPPAR.

je, naime, na razdoblje nakon raspada Habsburške Monarhije, a to se osobito odnosi na prvu Jugoslaviju, Drugi svjetski rat, Nezavisnu Državu Hrvatsku, drugu Jugoslaviju, hrvatsko proljeće 1971. itd. To je razdoblje posebno važno jer je uzročno-posljedično iznjedrilo današnju samostalnu i demokratsku Republiku Hrvatsku te je usto snažno prožeto sjećanjima roditelja, odnosno djedova i baka na ta vremena. Velik interes – više struke, manje šire javnosti – postoji i za drugu polovinu dugoga 19. stoljeća, kad su utemeljene prve političke stranke u Hrvatskoj na čije su djelovanje, zahvaljujući sve većoj uključenosti koju je omogućilo prošireno izborno pravo, ali i utjecaju tiskanih medija, počeli utjecati sve širi slojevi društva. No, usprkos činjenici da je Hrvatsko-slavonska vojna krajina postojala gotovo tri i pol stoljeća i da je na svojem vrhuncu sa 40% činila najveću površinu cjelokupne Hrvatske Kraljevine, njezina je historiografska „pokrivenost” još uvijek daleko ispod razine istraženosti Građanske Hrvatske, koja je zauzimala 34% ukupne površine, pa čak i Dalmacije i Istre, koje su pokrivala 26%. Tek se osamdesetih godina 20. stoljeća počeo buditi veći znanstveni interes za Vojnu krajinu kojem je bio svojstven suvremeni povjesničarski pristup i koji je zaživio tijekom iduća četiri desetljeća.¹

Glavna prepreka koja sprečava intenzivniju obradu vojnokrajiskih tema u povijesnoj znanosti nesumnjivo je činjenica da je sva relevantna arhivska građa gotovo isključivo dostupna na njemačkoj gotici. Ta činjenica posebno „bode u oči” uzimajući u obzir veliku količinu građe koja je još uvijek pohranjena u hrvatskim i austrijskim arhivima, osobito u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i Austrijskom državnom arhivu (*Österreichisches Staatsarchiv*) u Beču. Taj dvostruki „njemački problem” jezika i pisma ima sličan učinak i kod naših susjeda, tj. u Sloveniji, Mađarskoj i Srbiji, u čijoj je povijesti Vojna krajina također ostavila neizbrisiv trag. Kolege povjesničari u Austriji nemaju takvih problema s jezikom te lakše mogu odgonetnuti i pisanu goticu, no Vojnoj krajini u njihovu slučaju nedostaje jedan važan element koji bi ju činio privlačnijom, a to je neposredna prostorna blizina. Bolje rečeno: Vojna krajina koja se nekad nalazila na margini Habsburške Monarhije sad se nalazi na margini austrijske historiografije. Sekundarna literatura posvećena povijesti Vojne krajine zbog tih okolnosti nije toliko opsežna koliko bismo željeli. Prava je šteta što još uvijek nije napisana cjelovita sinteza. No, zato je dobro da su obrađene različite tematske cjeline u historiografskim djelima o Vojnoj krajini, ovdje i u susjedstvu, koje se uglavnom dopunjavaju. Na taj se način može rekonstruirati barem „mozaička” slika Vojne krajine u povijesti. U tom pogledu, naravno, treba uzeti u obzir i

¹ Više o historiografiji posvećeno Vojnoj krajini u: Stanko Andrić, Robert Skenderović, ur., *Franz Vaniček i vojnokrajiska historiografija = Franz Vaniček and the historiography of the Military Frontier. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavanskom Brodu, 23. i 24. listopada 2014.* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017).

to da postoje određena tematska „preklapanja” različitim interpretacijama koje znaju biti ishod sasvim oprečnih stajališta. Koliko glava, toliko mišljenja – *quot capita, tot sententiae*.

Usprkos tematskim, ali i interpretativnim različitostima, većini tih studija zajedničko je da se njihovi autori pri rekonstrukciji glavnoga vojnokrajiškoga konteksta referiraju na ključne radove Johanna Andreasa Demiana, Carla Bernharda von Hietzingera, Mathiasa Stopfera, Leopolda Martina Krainza, Josefa Hostineka i Franza Vaničeka. Kad je riječ o Karlovačkom generalatu ili jednoj od njegovih pukovnija, osim spomenute šestorke najčešće nisu izostavljeni ni Franz Frass, Paul Kussan i Franz Bach. Nitko od navedenih autora nije doduše bio „povjesničar po struci”, no zato ih činjenica da su bili suvremenici jedinstvenoga vojnokrajiškog sustava, živjeli ga i do određene razine čak sukreirali čini nezaobilaznim izvorom informacija. Iako se radovi tih svjedoka vremena redovito navode u većini popisa literature suvremenih historiografskih djela posvećenih Vojnoj krajini, njihovi osobni životi i karijere ostali su dosad uglavnom nerasvijetljeni. Upravo ta okolnost potaknula nas je da na temelju već objavljenih životopisa te dostupne relevantne arhivske građe istražimo i ovdje predstavimo njihove kratke biografije, i to kronološkim redom objave njihovih radova.

Johann Andreas Demian (oko 1770. – 1845.)

Niz ključnih autora za povijest Vojne krajine započinjemo s Demianom jer je prvi o tom dijelu Monarhije objavio detaljni statistički opis. Iako je do kraja života objavio čak dvadesetak naslova s prevladavajućim geografsko-statističkim predznakom, koji se nisu odnosili samo na Austriju nego su uključili Prusku i druge njemačke države, podaci o njegovoj karijeri i osobnom životu ostali su, nažalost, vrlo oskudni. U biografskim leksikonima koji su izlazili tijekom 19. stoljeća, poput *Oesterreichische National-Encyklopädie*, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* i *Allgemeine Deutsche Biographie*, navodi se tek da je taj „vojni pisac i statističar” rođen oko 1770. u Požunu te da je vojnu karijeru započeo kao pitomac u De Vinsovoj pješačkoj pukovniji br. 37.² Iz spomenute je pukovnije 6. svibnja 1800. s činom zastavnika bio premješten u Würtemberšku pješačku pukovniju br. 38. Sljedeće je godine uslijedio premještaj u Sachsen-Coburšku pješačku pukovniju br. 22, koju je pak napustio 30. lipnja 1803. godine.

² [Johann Jakob Czikkann, Franz Gräffer], *Oesterreichische National-Encyklopädie*, sv. 1 (Beč: Verlag von Mich. Schmidl's Wittwe und Ign. Klang, 1838), 694-695; Constantin von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, sv. 3 (Beč: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1858), 235-237; Karl Theodor von Inama-Sternegg, „Demian, Andreas”, u: Rochus Liliencron, ur., *Allgemeine Deutsche Biographie* (dalje: ADB), sv. 5 (Leipzig: Duncker & Humblot, 1877), 47.

Tom se prilikom navodi da je službeno otpušten zadržavši svoj časnički čin.³ Iako su ti premještaji iz jedne u drugu pukovniju ostali zabilježeni u mjesečnim tabličnim prikazima (*Monath-Tabellen*) spomenutih pukovnija, dosad nije bilo moguće pronaći potvrde o premještanju (*Transferirungs-Liste*) koje bi nam mogle dati detaljnije informacije o njegovu životu i karijeri. Posljednji se put njegovo ime navodi u vojnim popisima 1. rujna 1808., i to kao potporučnika Mittrowskyjeve pješacke pukovnije br. 10 raspoređenog kod Generalne vojne uprave (*General-Militär-Direction*) Dvorskoga ratnog vijeća (*Hofkriegsrath*).⁴ Nalazio se tada, dakle, pod izravnim zapovjedništvom nadvojvode Karla Austrijskoga, brata cara Franje I. (II).⁵ Spomenutoj je pukovniji pristupio 15. siječnja 1808. godine. Još uvijek je, međutim, otvoreno pitanje je li Demian tek tada ponovno stupio u aktivnu vojnu službu ili je to učinio ranije. Sva tri spomenuta biografska leksikona navode da je 1804. angažiran u službenom prikupljanju statističkih materijala za Vojnu krajinu.⁶

Prve radove Demian je objavio još kao pitomac, i to 1796. *Statistisches Gemälde der österreichischen Monarchie. Ein Lesebuch für denkende Unterthanen derselben*, a godinu dana kasnije *Versuch über die Staatskräfte der österreichischen Monarchie in Beziehung auf Europa*. Bili su to prvi sustavni i koncizni geografsko-statistički pregledi Habsburške Monarhije uopće. Zahvaljujući njima dobio je nalog Dvorskoga ratnog vijeća da na temelju najnovijih statističkih materijala izradi *Darstellung der Österreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen*, koji je na kraju bio objavljen u četiri sveska od ukupno šest tomova. Prvi je svezak izašao 1804. i obuhvatio je Češku, Moravsku i austrijsku Šlesku. Iste je godine objavljen i drugi svezak, koji je statistički prikazao Istočnu Galiciju i Erdelj. Kraljevina Ugarska prikazana je u trećem svesku, koji se sastojao od dva toma.⁷ Drugi tom trećega sveska odnosio se na Hrvatsku i „državne

³ Monath-Tabelle pro Julio 1803 des löbl. k. k. Prince Coburgischen Linien Infanterie Regiment No 22, pristup ostvaren 15. 9. 2021., <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G9V3-SD26?i=275&cat=81356>.

⁴ Monath-Tabella pro Febrero 1808 des löbl. k. k. FML Mittrowskyschen 10ten Linien Infanterie Regiment, pristup ostvaren 16. 9. 2021., <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ7-89VS-YQS-J?i=218&cat=79104>.

⁵ Dvorsko ratno vijeće tada se sastajalo od: i. Vojnoga, ii. Političko-ekonomskoga i iii. Pravosudnoga gremija. Vojni gremij bio je podijeljen na: 1. Generalnu vojnu upravu, 2. Generalnu inženjerijsku upravu, 3. Generalnu topničku upravu i 4. Generalnu krajišku upravu. Političko-ekonomski gremij dijelio se na: 1. Odjel za konjogojstvo, 2. Odjel za odore i opremu, 3. Odjel za opskrbu, 4. Odjel za povjereništvo i vojne blagajne, 5. Odjel za sanitet, 6. Odjel za novačenje i 7. Odjel za propise. Pravosudni gremij bio je sastavljen od četiri odvojena odjela bez posebnih naziva. Demian je, dakle, radio u najviše rangiranom odjelu. *Militär-Almanach Nro. XIX. Schematismus der Kais. Königl. Armée auf das Jahr 1808*. (Beč: Cath. Graeffner, 1808), 5-10.

⁶ *Oesterreichische National-Encyclopädie* taj podatak navodi prva.

⁷ Kompilacija trećega sveska objavljena je 1809. u Parizu u dva sveska pod naslovom *Tableau géographique et politique des royaumes de Hongrie, d'Esclavonie, de Croatie et de la grande principauté de Transylvanie*, trad. de l'allemand Publ. par M. M. Roth & Raymond (Pariz: S. C. L'Huillier, 1810).

odnose Ugarskoga Carstva”. Statistički prikaz Vojne krajine objavljen je 1806., odnosno 1807. u četvrtom svesku. Prvi tom četvrtoga sveska obuhvatio je Vojnu krajinu u Hrvatskoj, a drugi tom Vojnu krajinu u Slavoniji i Ugarskoj.

Znakovito je da je Demian prvi svezak *Darstellunga* posvetio državnom i konferencijskom savjetniku Mathiasu Fassbenderu, tajnom referentu za vojna pitanja i ravnatelju Ureda ministra rata (*Kriegs-Ministerial-Bureau*) u sklopu Dvorskoga ratnog vijeća, jer ga je upravo on potaknuo na pisanje prepoznavši da „zemljopis spada među najbitnija znanja jednoga časnika koji se za dobrobit države i slavu vojske želi uzdići iznad obične rutine osnovne taktike”.⁸ Drugi i treći svezak, za razliku od prvoga, nisu imali nikakvu posvetu. No, zato je Demian statistički prikaz Vojne krajine odlučio posvetiti nadvojvodi Karlu uz obrazloženje da je „Nadvojvoda Karlo Štajerski Hrvatskoj krajini dao prvo vojno uređenje – i od velikoga nadvojvode Karla Austrijskoga krajišnik sada očekuje dobrobit, a budući krajiški sustav svoj završetak i što veće savršenstvo”.⁹ Još jedna zanimljiva razlika između sveska posvećenog Vojnoj krajini i onih koji su mu prethodili jest citat Cicerona na njegovim koricama, koji glasi: *Ad consilium de republica dandum, primum est nosse rempublicam* (za davanje savjeta o državi glavno je poznavati državu).¹⁰ U prethodnim svescima toga citata nije bilo.

Prikaz Hrvatske krajine obuhvatio je Karlovački generalat, Bansku krajinu i Varaždinski generalat i započeo za svaku navedenu cjelinu opisom geografskoga položaja, granica, podjelom na pukovnije, veličinom i prirodnim okolnostima, zatim su se navodili stanovnici, njihova mjesta stanovanja i karakteristike, slijedila je poljoprivredna proizvodnja, obrtništvo, trgovina i trgovišta, cestovni i poštanski promet, a na kraju su na red došle vjeroispovijesti, crkve i obrazovne ustanove. Rubrika „karakteristika” nije se, doduše, navodila ni kod Banske krajine ni kod Varaždinskoga generalata, no zato je u njihovu slučaju rubrika „proizvodnja” obuhvatila i „mineralne proizvode” poput metala i kamenja, koji nisu navedeni kod Karlovačkoga generalata. Demian je naglasio da je „odgodio” prikazati ustavno-pravnu i upravnu organizaciju Hrvatske krajine jer novo krajiško

⁸ „daß Länderkunde zu den unentbehrlichsten Wissenschaften eines Offiziers gehöre, der sich zum Wohl des Staats, und zum Ruhme der Armee, über die gewöhnliche Routine der niedern Taktik empor heben will.” Johann A. Demian, *Darstellung der Österreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen*, sv. 1: *Welcher Böhmen, Mähren und das österreichische Schlesien enthält* (Beč: Camesinische Buchhandlung, 1804), iv, v.

⁹ „Erzherzog Karl von Steyermark hat der Kroatischen Grenze die erste Militär-Verfassung gegeben – und von dem grossen Erzherzog Karl von Oesterreich, erwartet jetzt der Grenzer sein Wohl, das künftige Grenzsystem seine Vollendung und möglichste Vollkommenheit.” Johann A. Demian, *Darstellung der Österreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen*, sv. 4, dio 1: *Statistische Beschreibung der Militär-Gränze* (Beč: Christian Gotfried Kaulfuß, 1806), xi, xii.

¹⁰ Točan citat glasi: „Ad consilium autem de republica dandum caput est nosse rempublicam.” Cicero, *De oratore*, lib. II, cap. 82, 337. Marcus Tullius Cicero, *M. Tullii Ciceronis opera omnia: adiectis indicibus et adnotatione iterum edidit Car. Frid. Aug. Nobbe prof. Lips. et gymnasii Nicol. rector*, sv. 2 (Lipsiae: Caroli Tauchnitii, 1849), 179.

uređenje još nije stupilo na snagu, ali se zato nadao da bi se to moglo dogoditi uoči objavljivanja dijela sveska posvećenog Slavonskoj i Ugarskoj krajini.¹¹

Svakako je zanimljiv razlog koji je Demian naveo zašto je odlučio statistički prikazati Vojnu krajinu. Iako je Vojna krajina „velika, moćna ustanova” koja je stoljećima bila od goleme važnosti za Ugarsku i susjednu Njemačku, još uvijek je bila manje poznata „od otoka divljaka u Južnoj Americi”, čak i među onima koji su se dičili boljim obrazovanjem, objasnio je Demian.¹² Pritom je ironično primijetio da će mnogi čitatelji vjerojatno pomisliti da čitaju „opis novootkrivenoga američkog otoka”, a ne opis pokrajine koja je preko jednoga stoljeća bila „poseban predmet pažnje – više čak od očinske pažnje – austrijske vladarske kuće”.¹³ Statistički prikaz Slavonske i Ugarske krajine objavljen 1807. imao je sličnu podjelu u rubrikama kao prethodni tom. Kako car Franjo I. u tom trenutku još uvijek nije sankcionirao novo krajiško uređenje, Demian ni u njemu nije donio opis ustavno-pravne i upravne strukture. No, zato je na prvih devet stranica uvoda kratko obrazložio povijesni tijek vojnokrajiške organizacije od Karlovačkoga mira 1699. do 1785. godine. Takva historijata nije bilo u prvom tomu i upravo je on jedan od razloga zašto smo odlučili uvrstiti Demiana u ovaj pregled.

Demian je 15. listopada 1808. napustio vojnu službu, ne zadržavši vojni čin, a nedugo nakon toga i austrijsku domovinu.¹⁴ O razlozima prekida dotad prilično uspješne vojne karijere zasad možemo samo nagađati. Spomenuti biografski leksikoni opisuju ga kao marljivog i obrazovanog pisca koji je znao samostalno razmišljati, pri čemu ističu da je na početku karijere često oskudijevao, za što je najviše bio kriv njegov „grubi karakter”.¹⁵ *Oesterreichische National-Encyklopädie*, koja je taj podatak prva navodila, na istom je mjestu naglasila da se Demian nije bavio „pukim kompilacijama” i da mu nije nedostajalo ni znanja ni sposobnosti, „što mu se tu i tamo tako rado prebacuje”.¹⁶ Takve primjedbe nema u ostala dva

¹¹ „Ich habe zwar in diesem Theile auch die konstitutionelle Verfassung und die Regierungsverwaltung der Kroatischen Militär-Grenze abhandeln wollen [...] Vielleicht dass bis dahin auch das neue Grenzsystem, welches noch in Verhandlung ist, seine Gesetzkraft erhält”, Demian, *Statistische Beschreibung der Militär-Gränze*, sv. 1, xiv.

¹² „diese große, mächtige Anstalt”, „als die Inseln der Wilden in Südamerika”, Demian, *Statistische Beschreibung der Militär-Gränze*, sv. 1, 4.

¹³ „die Beschreibung einer neu entdeckten Amerikanischen Insel”, Demian, *Statistische Beschreibung der Militär-Gränze*, sv. 1, 4.

¹⁴ Monath-Tabella pro Septembri 1808 des löbl. k. k. FML Mitrowskyschen 10ten Linien Infanterie Regiment, pristup ostvaren 16. 9. 2021., <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-89VS-Y3T-6?i=366&cat=79104>.

¹⁵ „etwas eckigen Charakter”, tj. „pomalo”, *Oesterreichische National-Encyklopädie*, sv. 1, 695; „sein hauptsächlich schroffer Charakter”, tj. „uglavnom”, Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, sv. 3, 237; „seines schroffen Charakters”, u: *ADB*, sv. 5, 47.

¹⁶ „mit bloßen Compilationen”, „den man ihm hie und da so gerne vorwerfen möchte”, *Oesterreichische National-Encyklopädie*, sv. 1, 695.

navedena biografska leksikona. Jedino što sigurno znamo o daljnjoj Demianovoj karijeri jest da je od trenutka napuštanja domovine naizmjenično boravio u Berlinu i raznim drugim mjestima na zapadu Njemačke i da je svoje publicističke vještine uspješno povjerio svojim novim domaćinima. Godine 1810. u Tübingenu je objavio prvi svezak djela *Statistische Darstellung der illyrischen Provinzen*, koji se odnosio na „Ilirsku vojnu pokrajinu” (*Die illyrische Militärprovinz*), ali izrada i objava planiranoga drugog sveska nikad nije realizirana. No, zato je Demian počeo objavljivati geografsko-statističke priručnike posvećene državama Rajnskoga saveza, Pruskoj, Badenu, Hessenu i Nassauu. Na primjer, 1818. izašao je njegov *Handbuch der neuesten Geographie von Preußen, größtentheils aus ungedruckten Quellen und eigener Anschauung*, koji je bio posebno na cijeni, a 1824., odnosno 1825. objavljeni su prvi i drugi svezak njegova posljednjega prikaza *Beschreibung oder Statistik und Topographie des Großherzogthums Hessen*. Demian se proslavio i kao „vojni pisac” napisavši između 1809. i 1812. trosveščani priručnik *Anleitung zum Selbststudium der militärischen Dienstwissenschaft*, čiji je prvi svezak bio posvećen „teoriji oružja” (*Waffenlehre*) i već u njegovo vrijeme uživao tako velik uspjeh da je doživio više izdanja.

Carl Bernhard von Hietzinger (3. 11. 1786. – 26. 3. 1864.)

U rano proljeće 1817. poklopile su se prekretnice u osobnom i profesionalnom životu mladoga javnog službenika Carla Bernharda von Hietzingera.¹⁷ Samo nekoliko tjedana nakon što se oženio Josephinom von Engel, Hietzinger je Carlu Geroldu, jednom od vodećih izdavača i knjižara u Beču, uručio prvi dio svoje – na kraju – trosveščane monografije *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums*.¹⁸ Mladoženju ni priprema za vjenčanje ni medeni mjesec nisu mogli spriječiti da na vrijeme završi i preda rukopis. Povrh svega, novopečenoga je muža dočekalo unaprjeđenje u ratnoga tajnika (*Kriegssecretär*) i referenta Karlovačko-varaždinske generalkomande u Zagrebu. Iako je zbog toga trebao napustiti glavni grad Monarhije, to je bio logičan korak u karijeri, a osim toga se u određenom smislu vratio u zavičaj. U Zagrebu je, naime, proveo prvih deset godina svojega djetinjstva. Njegov otac, stožerni vojni sudac (*Stabs-Auditor*) Johann Baptist Hietzinger, bio je premješten u hrvatsku prijestolnicu ubrzo nakon Carlova rođenja 1786. u Černjivcima (njem. Czernowitz). Unatoč dobrim lokalnim školama, otac Johann osobno se pobrinuo za osnovno obrazovanje svojega sina „zbog nedostatka njemačkih škola” u Zagrebu, a to je nastavio čak i nakon

¹⁷ Opširna biografija Carla Hietzingera objavljena je još za njegova života u: Constantin von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, sv. 9 (Beč: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1863), 7-10. Vidi i: Johann Baptist von Hoffinger, „Hietzinger, Karl Bernhard Frhr. v.”, u: *ADB*, sv. 12 (Leipzig: Duncker & Humblot, 1880), 392-393.

¹⁸ Carl Bernhard von Hietzinger, *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums. Ein Versuch*, sv. I-II.1-2 (Beč: Carl Gerold, 1817-1823).

što se cijela obitelj preselila u Beč neposredno prije kraja 18. stoljeća.¹⁹ Tek kad je napunio šesnaest godina Carl je počeo pohađati javne škole.

Nakon što je diplomirao filozofiju i pravo na Bečkom sveučilištu odlučio je krenuti očevim stopama te se 1806. najprije zaposlio u Kancelariji vojnoga suda (*Auditoratskanzlei*) Bečke generalkomande, a godinu dana poslije kao pravosudni referent u Vojnokrajškom odjelu Vojnoga gremija Dvorskoga ratnog vijeća.²⁰ Godine 1808. postao je upravnim potporučnikom Druge banske pukovnije, a sljedeće je godine s istim činom premješten u Njemačko-banatsku pukovniciju. Ponovno se pridružio Vojnokrajškom odjelu 1810. i tamo ostao do spomenutoga promaknuća 1817. godine. Tijekom dotadašnjih jedanaest godina službovanja Hietzinger je iz neposredne blizine svjedočio temeljnim reformama austrijske vojske, uključujući Vojnu krajinu, koje su bile potaknute neuspješnim ratovima protiv Napoleona, i to osobito nakon katastrofalnoga austrijskog poraza kod Austerlitz 1805. godine.

Kad je Hietzinger svoja iskustva u svezi s Vojnom krajinom i njezinom organizacijom deset godina kasnije stavio na papir, Habsburška Monarhija ponovno je čvrsto sjela u sedlo i dirigirala „europskim koncertom”, doduše ne toliko zahvaljujući vojnoj ekspertizi koliko zbog diplomatskoga umijeća kancelara Metternicha. Odluka da Hietzinger svoj rukopis posveti austrijskome nadvojvodi Ludwigu Josipu bila je nadahnuta sličnim okolnostima kao kod Demiana, budući da je bila riječ o drugom bratu cara Franje I., koji mu je tada nadređen u Vojnokrajškom odjelu. Iako je knjigu naslovio *Statistika*, ona nije bila puka zbirka statističkih podataka. Hietzinger je u uvodnom dijelu, koji obuhvaća četrdeset stranica, najprije naveo primarne izvore i literaturu kojom se koristio te zatim ponudio sažeti pregled povijesti Vojne krajine. U tom kontekstu osvrnuo se i na Demianovo djelo, za koje je rekao da je Demian zapravo samo „dokazao svoju potpunu nesposobnost da govori o tim predmetima”.²¹ Nakon uvoda slijedio je podulji odjeljak u kojem je objasnio ime, mjesto i oblik Vojne krajine, njezine granice, veličinu, planine i ravnice, priobalne vode, tlo, klimu i proizvode. Veći dio rukopisa bio je posvećen ljudima Vojne krajine i opisivao je njihovu rasprostranjenost, obitelji, spol, podrijetlo, jezik, tjelesnu konstituciju, hranu, narodnu nošnju, stanovanje, vjerske i društvene razlike, zanimanja, domaći život, nošnje i tradicije, talente, obrazovanje i „karakter”. Popis pretplatnika koji je objavljen odmah nakon sadržaja jasno je pokazivao na koje je čitateljstvo Hietzinger ciljao. Od 507 navedenih imena čak 83% odnosilo se na vojnokrajške časnike, dužnosnike ili institucije.

¹⁹ „wegen Mangel an deutschen Schulen”, Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, sv. 9, 7.

²⁰ Hietzingerov otac tada se nalazio na čelu Drugoga odjela Pravosudnoga gremija Dvorskoga ratnog vijeća, a Demian je bio član Vojnoga gremija, odnosno njegove Generalne vojne uprave (usp. bilj. 5).

²¹ „verdienstlichstes Werk”, „dabei aber auch seine völlige Unfähigkeit bewiesen, über diese Gegenstände zu sprechen”, Hietzinger, *Statistik*, sv. 1, 3.

Hietzinger se nije dugo zadržao u Zagrebu, nego se već sljedeće godine vratio Vojnokrajiskom odjelu u Beču. Njegovi su nadređeni bili toliko zadovoljni prvim sveskom monografije da su htjeli da nastavi raditi. Godine 1820. objavljen je tako drugi svezak, koji je bio posvećen gospodarstvu Vojne krajine, što je uključivalo poljoprivrednu proizvodnju, rudarstvo, lov i ribolov, doradu proizvoda, umjetnost i obrt, trgovinu, nacionalni dohodak i potrošnju. Hietzingerov treći i posljednji svezak ugledao je svjetlo dana 1823. godine. S obzirom na to da započinje detaljnim opisom organizacije i uprave Vojne krajine od 16. stoljeća do Temeljnoga zakona (*Grundgesetze*) iz 1807., on na određeni način dopunjuje uvod prvoga sveska Hietzingerove monografije. Nešto više od četvrtine toga trećeg sveska bilo je posvećeno spomenutom zakonu i sadržava opsežno obrazloženje razloga njegovih propisa. Posljednji i najopsežniji odjeljak toga sveska bavio se, međutim, administrativnom podjelom Vojne krajine, upravnim tijelima, službama, vojnim dužnostima, sudstvom, policijom, crkvama, javnim obrazovanjem i financijama, dakle temama o kojima je Hietzinger kao *insider* itekako trebao mnogo znati.

Iako je Hietzinger doživio visoku starost od sedamdeset sedam godina, za razliku od „konkurenta” Demiana, do kraja života više ništa nije objavio. *Statistika* je ostala njegovo jedino životno djelo i s obzirom na to da je napisana na početku njegove karijere, a ne na kraju, to se baš i ne čini impresivnom ostavštinom. No, premda je kao praktični priručnik zbog postupnoga propadanja vojnokrajiskoga sustava gubila na značenju, s vremenom je njegova *Statistika* uspjela steći trajnu vrijednost i postati „nultom referentnom točkom” – dakle „ispred” Demiana – za sva istraživanja posvećena Vojnoj krajini koja su uslijedila. Hietzingerova *Statistika* već je u njegovo vrijeme postala bogatim suvremenim izvorom, i to osobito za tadašnje geografe, etnografe i statističare. Hietzinger je stekao veliku slavu i bio toliko cijenjen da je u prosincu 1859. izabran za predsjednika c. k. Geografskoga društva u Beču (*k. k. Geographische Gesellschaft*).

Nakon ukidanja Vojne krajine i njezina konačnoga sjedinjenja s Građanskom Hrvatskom 1881., Hietzingerovo djelo počelo je služiti i kao tradicionalno polazište za gotovo sva povijesna istraživanja ovoga fenomena. Američki povjesničar Gunther E. Rothenberg za *Statistiku* je komentirao da je „vrlo korisna kompilacija [...] Iako je ponekad previše naklonjena administraciji, čini se da su podaci točni”, a ta ocjena najbolje izražava mišljenje većine povjesničara Vojne krajine koje prevladava i danas.²² Budući da je Hietzinger pripadao tadašnjem vojnom establišmentu, bilo bi očekivano da je „ideološki opredijeljen”, no zašto bi trebalo sumnjati u njegove statističke podatke?

Hietzingerov kritički povijesni pregled razvoja Vojne krajine, njegov pregled vrlo detaljnih geografskih, demografskih i gospodarskih podataka te njihova uspo-

²² „A most useful compilation [...] Although on occasion too favorable toward the administration, the data appear to be correct”, Gunther E. Rothenberg, *The Military Border in Croatia, 1740-1881* (Chicago; London: The University of Chicago Press, 1966), 202.

redba s drugim europskim zemljama zapravo služe kao argument da Temeljni zakon iz 1807. nudi najbolje rješenje za organizaciju toga dijela Austrijskoga Carstva. Zahvaljujući tom zakonu odnosi u Vojnoj krajini napokon su postigli onu razinu koja im je najviše odgovarala, i to ne samo u upravno-pravnom ili političkom smislu nego i u pogledu gospodarstva. U obrani novoga uređenja Hietzinger je mobilizirao argumente poznatih tadašnjih ekonomskih teoretičara poput Jean-Baptiste-a Saya, Jeana Sismondija, Theodora Schmalza, Heinricha Storcha, Friedricha Sodena, Sir Johna Sinclaira i mnogih drugih kako bi dokazao da nove teorije političke ekonomije potvrđuju njegovu procjenu okolnosti u Vojnoj krajini. Nije čak ni oklijevao tvrditi da su Adam Smith i njegovi sljedbenici trebali izmisliti „čudnovata iskustva” da bi potvrdili teorije koje su austrijskoj strani zapravo već bile jasne.²³

Znakovito je da raspored svih poglavlja u drugom svesku *Statistike* potpuno slijedi Sayovu podjelu na tri grane industrije: poljoprivredu, prerađivačku industriju i trgovinu. Odabir Saya bio je namjeran jer je upravo taj francuski ekonomist tvrdio da su te grane „ujednačene u načinu doprinosa činu proizvodnje”.²⁴ Say je kritizirao ranije teoretičare ekonomske misli jer su precjenjivali jednu gospodarsku granu na štetu ostalih dviju. Negdašnji su merkantilisti ignorirali poljoprivredu kao što su fiziokrati nakon njih ignorirali trgovinu i proizvodnju. Hietzinger je na tragu toga naglasio da se poljoprivreda i trgovina međusobno podupiru te da trgovinu u Vojnoj krajini ne treba zabraniti niti ograničiti više nego što je apsolutno potrebno. Njegov je najveći strah bila opasnost od luksuza. „Također ne treba zanemariti”, upozorio je Hietzinger, „da je trgovina najmanje prikladna za vojnički narod. Bogatstva koja ona stvara prelako se otplaćuju teretom koji donosi luksuz. David Hume primjerima Sparte, staroga Rima i Atene pokazuje koliko se njihova obrambena moć smanjila povećanjem trgovine i bogatstva.”²⁵ Luksuz bi, dakle, neizbježno uništio krajiško društvo ako ne bi bilo zaštićeno od njega.

Upravo je ta premisa hranila Hietzingerovu skepsu prema značenju tadašnjih slobodnih vojnih komuniteta (*freie Militärcommunitäten*) Karlobaga, Senja, Petrinje, Kostajnice, Bjelovara, Ivanić-Grada, Zemuna, Srijemskih Karlovaca, Petrovaradina, Pančeva i Bele Crkve.²⁶ Tvrdio je da u pogledu njihove gospodarske

²³ „merkwürdige Erfahrungen”, Hietzinger, *Statistik*, sv. II.1, 4.

²⁴ „uniform in their mode of contributing to the act of production”, Jean-Baptiste Say, *A treatise on political economy: or the production, distribution, and consumption of wealth. Translated from the fourth edition of the French by C. R. Prinsep* (Philadelphia: Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1880), 27.

²⁵ „Zu verkennen ist auch nicht, dass für ein Soldatenvolk der Handel sich am wenigsten eigne. Die Reichthümer, welche er begründet, werden nur allzu leicht durch die Lasten, die der Luxus herbeiführt, übel vergolten; und David Hume Sparta, dem alten Rom, und Athen, wie sehr ihre Vertheidigungskraft abnahm, seitdem Handel und Üppigkeit daselbst wuchsen.” Hietzinger, *Statistik*, sv. II.1, 346.

²⁶ Brod na Savi u to vrijeme privremeno nije uživao status povlaštenoga krajiškoga grada.

uloge još uvijek postoje različita mišljenja i da svakako želi omogućiti njihovu nepristranu procjenu. Priznao je da poljoprivredna aktivnost ovisi o sigurnoj prodaji proizvoda, koja se pak oslanjala na slobodan promet i gradsku proizvodnju, ali da pri dotadašnjim osnivanjima slobodnih vojnih komuniteta nisu uzeti u obzir gospodarsko stanje takvih mjesta, zaposlenost tamošnjega stanovništva ni trgovački odnosi s okolicom. Zbog toga, prema Hietzingerovu mišljenju, većina povlaštenih krajiških gradova nije služila svrsi, nego je samo štitila interese nespretnih obrtnika, smetala krajišnicima, izazivala sporove s vojnim vlastima i, umjesto da promiče prosperitet, pokazivala sliku siromaštva i bijede. Hietzinger je prezentirao neumoljive brojke koje su potvrđivale tu njegovu valorizaciju. Iako su jedino slobodni vojni komuniteti uživali status grada u Vojnoj krajini, po njemu su se jedva razlikovali od običnih mađarskih trgovačkih mjesta. Svih jedanaest slobodnih vojnih komuniteta imalo je zajedno tek 39.199 stanovnika, što je bilo otprilike 3000 stanovnika više nego što je imao manji austrijski grad poput Brünna, upozorio je Hietzinger.²⁷

Osim Zemuna, Srijemskih Karlovaca i Petrovaradina, svi ostali povlašteni krajiški gradovi slijedili su opći trend skromnoga rasta u Vojnoj krajini. Iako s jedne strane sigurno nisu bili pogođeni siromaštvom, s druge strane ništa nisu obećavali u gospodarskom i financijskom pogledu. Takva je barem bila Hietzingerova procjena, koja je od toga trenutka ostala utkana u historiografiji o Vojnoj krajini. Iako su neki kasniji historioografi pokušavali naglasiti pozitivnu ulogu slobodnih vojnih komuniteta, nitko nije ozbiljno doveo u pitanje „čvrste činjenice” na kojima je Hietzinger temeljio svoju analizu. Ta okolnost sama po sebi i nije toliko iznenađujuća ako polazimo od dvije bitne okolnosti. Prva je da je Hietzinger kao visoki dužnosnik Dvorskoga ratnog vijeća imao pristup podacima kao rijetko tko, uključujući većinu budućih naraštaja vojnokrajiških autora, koja je imala niži vojni položaj. Druga je pak okolnost da su brojni relevantni podaci nestali kao posljedica škartiranja u arhivima ili u vihoru povijesnih zbivanja koja su uslijedila. Temeljna znanstvena istraživanja usmjerena na povijest slobodnih vojnih komuniteta koja su provedena u hrvatskim i austrijskim arhivima u protekla dva desetljeća nameću, međutim, zaključak da neki bitni statistički podaci u Hietzingerovoj *Statistici* potpuno odudaraju od službenih brojki u blagajničkim knjigama i zapisnicima pojedinih povlaštenih krajiških gradova. To dokazano vrijedi za vojne komunitete Bjelovar i Senj.²⁸ Čini se, dakle, da barem Hietzingerovoj valorizaciji slobodnih vojnih komuniteta itekako treba pristupiti s oprezom.

²⁷ Hietzinger, *Statistik*, sv. I, 242.

²⁸ Alexander Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1-2 (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997), osobito sv. 2, 300-302.

Mathias Stopfer (1795. – 8. 9. 1841.)

Mathias Stopfer ubraja se među plodnije krajiške pisce, no detalji iz njegova života uspjeli su usprkos tome izbjeći pozornosti, pa se o njemu može pronaći vrlo skromna količina informacija. Iz sekundarne literature doznajemo samo da je riječ o krajiškom upravnom časniku koji je predavao na Vojnokrajiškom upravnom zavodu i bio autorom više djela o upravno-pravnim i gospodarsko-demografskim temama suvremene Vojne krajine.²⁹ Podaci su to koji se mogu pronaći i u njegovim djelima, točnije na naslovnim stranicama, gdje se nalaze informacije o trenutačnoj funkciji i činu, što je tada bilo uobičajeno. Leopold Martin Krainz spominje ga u svojoj knjizi među autorima slične tematike, navodeći ga kao upravnoga satnika i profesora.³⁰

Arhivsko gradivo, međutim, čuva brojne podatke o Stopferovu životu i karijeri. Rodio se 1795. u Ključovu (njem. Klitschau) jugozapadno od Plzeňa u današnjoj Republici Češkoj. Bio je katoličke vjeroispovijesti, a brak je sklopio 1824., što potvrđuje podatak o plaćanju ženidbene kaucije. Do 1830. supruga, čije je ime zasad nepoznato, rodila je sina i kćer.³¹ Stopfer je umro od posljedica tuberkuloze 8. rujna 1841. u 45. godini života u Grazu na adresi Paradeisgasse 311.³²

Zbog nedostatka upravnih službenika u Vojnoj krajini, odnosno postojanja nepopunjenih mjesta, Generalkomanda u Zagrebu podnijela je Dvorskom ratnom vijeću zahtjev za njihovo popunjavanje, što je ono odobrilo 1821. godine. Ona je tada izdala zapovijed o popunjavanju upravnih mjesta, a jedan od angažiranih bio je i Mathias Stopfer. Prema tekstu zapovijedi, potrebni su bili kompetentni mladi ljudi koji imaju znanja iz područja prava, politike i agronomije. Stopfer je prepoznat kao osoba koja ispunjava rečene uvjete, pa je postavljen na mjesto vježbenika vojnokrajiške uprave (*Gränz Verwaltungs Praktikant*) s godišnjom plaćom od 300 forinta.³³ Njegova je vojnokrajiška karijera započela u Križevačkoj pukovniji kad je 4. lipnja 1821. u Bjelovaru prisegnuo na vjernost.³⁴ Do 2. siječnja

²⁹ Ivica Golec, *Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno-kulturno središte Banske krajine (1777.-1871.)* (Sisak: Državni arhiv u Sisku, 2003), 19; Andrej Čebotarev, „Građa za proučavanje upravnih sustava krajiških pukovnija (1746-1873) s posebnim obzirom na Ogulinsku krajišku pukovniciju br. 3”, *Arhivski vjesnik* 34-35 (1992): 208; Željko Holjevac, *Ogulinska pukovnija 1746.-1873.* (Ogulin: Matica hrvatska, Ogranak Ogulin, 2012), 87.

³⁰ Leopold Martin Krainz, *Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz* (Beč: F. B. Geitler, 1866), iii.

³¹ Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 440 – Otočka graničarska pukovnija (dalje: OtGP), kut. 158, Monath-Acten 1829. – 1830., Transferirungs-Liste Mathias Stopfer, 9. 7. 1830.

³² HR-HDA – fond 443 – Varaždinsko-križevačka graničarska pukovnija (dalje: VKGP), kut. 164, Monath-Acten studeni 1840. – listopad 1842., Todtschein Mathias Stopfer.

³³ Usp. HR-HDA-443-VKGP, kut. 153, Monath-Acten studeni 1820. – prosinac 1822., Auszug, 4. 6. 1821.

³⁴ HR-HDA-443-VKGP, kut. 153, Monath-Acten studeni 1820. – prosinac 1822., Eid Mathias Stopfer, 4. 6. 1821.

1823. služio je kao vježbenik, a potom je premješten u Slunjsku pukovnicu. Taj je prelazak donio i unaprjeđenje, pa je do 15. lipnja iste godine Stopfer služio kao vojnokrajški upravni potporučnik (*Gränz Verwaltungs Unterlieutenant*). U istom je činu ostao nakon premještaja u Otočku pukovnicu, gdje je služio od 16. lipnja 1823. do 31. svibnja 1830.³⁵ Zanimljivo, posljednje tri godine ondje je proveo s Franzom Bachom, o kojemu će kasnije biti riječi, a koji je imao isti čin.³⁶ Prvog dana lipnja iste godine Stopfer se vratio na mjesto gdje je započeo svoju vojnokrajšku upravnu karijeru, u Križevačku pukovnicu.³⁷

S preseljenjem u Bjelovar stiglo je i promaknuće u vojnokrajškoga upravnog natporučnika (*Gränz Verwaltungs Oberlieutenant*), a došao je na mjesto Andreasa Stefule, koji je premješten u jednu od slavonskih pukovnica.³⁸ Vojni shematizmi (*Militär Schematismen*) koji poimence navode kompletan dočasnički i časnički kadar sveukupne austrijske vojske potvrđuju da je Stopfer bio u navedenom činu i funkciji do 1834. godine.³⁹ Shematizam iz 1835. evidentira Stopfera kao pobočnika u činu natporučnika (*Adjutant Ob[e]rl[eu]t[enant]*), a mjesto vojnokrajškoga upravnog satnika (*Verwaltungs-Hauptmann*) u tom trenutku vodilo se kao ispražnjeno.⁴⁰ No, dekretom potpisanim u Zagrebu i Bjelovaru u ljeto 1835. to se promijenilo te je Mathias Stopfer imenovan vojnokrajškim upravnim satnikom Križevačke pukovnije.⁴¹ Novi upravni satnik zakleo se u prisezi na vjernost caru Ferdinandu I. (1835. – 1848.) te da će sve svoje poslove obavljati časno i savjesno u cilju općega napretka.⁴²

Stopfer je 1839. postao profesor vojnokrajškoga uređenja (*Professor der Gränz-Verfassung*) na Vojno-upravnoj školi (*Militär-Administrative Lehranstalt*)

³⁵ HR-HDA-440-OtGP, kut. 158, Monath-Acten 1829. – 1830., Transferirungs-Liste Mathias Stopfer, 9. 7. 1830.

³⁶ Stopfer je po dolasku u Otočku pukovnicu naveden kao upravni potporučnik bez dodatka „1. klase“. Jednako tako nema ga ni u Stopferovoj potvrdi o premještaju iz 1830. godine. Međutim, u popisu upravno-vojnoga osoblja iz studenoga 1827. Stopfer je naveden kao *Gränz Vervaltungs Unterlieutenant 1. Klasse*. HR-HDA-440-OtGP, kut. 157, Monath-Acten 1827. – 1828., November 1827. O premještaju M. Stopfera 1823. u Otočku pukovnicu vidi: HR-HDA-440-OtGP, kut. 155, Monath-Acten 1821. – 1823., Transferirungs-Liste Mathias Stopfer, 30. 6. 1823.

³⁷ HR-HDA-440-OtGP, kut. 158, Monath-Acten 1829. – 1830., Transferirungs-Liste Mathias Stopfer, 9. 7. 1830.

³⁸ HR-HDA-440-OtGP, kut. 158, Monath-Acten 1829. – 1830., Copia Q 1749, 22. 5. 1830.

³⁹ *Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes* (Beč: Kaiser. könig Hof- und Staatsdruckerei), 1831.-1835., 231.

⁴⁰ *Militär Schematismus*, 1835., 243.

⁴¹ HR-HDA-443-VKGP, kut. 161, Monath-Acten studeni 1834. – svibanj 1836., Abschrift, Q. Nro. 2428.

⁴² HR-HDA-443-VKGP, kut. 161, Monath-Acten studeni 1834. – svibanj 1836., Eid Mathias Stopfer, 8. 8. 1835.

u Grazu.⁴³ Potreba za stvaranjem kvalitetnoga upravnoga kadra u Vojnoj krajini natjerala je Beč početkom 19. stoljeća na osnivanje institucije koja će voditi brigu o izobrazbi budućih upravnih časnika.⁴⁴ Među profesorskim kadrom gradačkoga zavoda uvijek je barem jedna osoba morala dolaziti iz redova vojnokrajiške uprave, što objašnjava Stopferov angažman. Osim što je ondje držao nastavu, morao je nadgledati pitomce izvan školskih klupa.⁴⁵ Kao njegov zamjenik u Križevačkoj pukovniji 1840. privremeno je imenovan Johann Hall.⁴⁶ Hall će nakon Stopferove smrti godinu dana kasnije samostalno preuzeti tu dužnost.⁴⁷

Prvo djelo Stopfer je objavio još kao vojnokrajiški upravni natporučnik u Beču 1831. pod naslovom *Erläuterungen der Grundgesetze für die Carlstädter, Warasdiner, Banal, Slavonische und Banatische Militärgränze*. Sedam godina kasnije objavio je, također u habsburškoj prijestolnici, *Erläuterungen über die Militär-Grenz-Verwaltung des österreichischen Kaiserthums*. Njegove preostale tri knjige izdane su u Grazu, s tim da su *Lehrbuch über die Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums* i *Lehrbuch über die Grundgesetze der karlstädter, warasdiner, banal, slavonischen und banatischen Militär Grenze* iz tiska izašle iste, 1840. godine, a *Lehrbuch über den Geschäftsstyl und das ämtliche Verfahren in der Militär-Grenze* svjetlo dana ugledala je 1841., nedugo prije njegove smrti. Nijedno od navedenih djela do danas nije prevedeno na hrvatski.

Općenito, Mathias Stopfer pisao je o suvremenom stanju Vojne krajine u obliku udžbenika ili priručnika,⁴⁸ ne stavljajući u fokus pojedine pukovnije ili dijelove Vojne krajine kao što je to na primjer učinio njegov suvremenik Franz Frass. S potonjim se Stopfer tek djelomično tematski podudara kad govori o osnovnim podacima ili pojedinim krajiškim osobitostima. Određene sličnosti postoje u odnosu na Franju Vaničeka, čije je djelo također imalo (primarno) edukacijsku namjenu. Stopferov *Lehrbuch über die Statistik* zapravo je pretilak Hietzingerova djela i potpuno slijedi njegov sadržaj i raspored, a „obrađeno je radi korištenja u predavanjima za krajiške pitomce u Grazu u prvom semestru upravnoga studija”.⁴⁹ Na kraju još valja istaknuti da je Stopfer pisao u prvom redu za buduće vojnokrajiške upravne časnike i dočasnike, pa se u njegovim djelima razmatraju krajiška demografija, gospodarstvo, zemljopisne osobine, administracija, pravo i

⁴³ *Militär Schematismus*, 1840., 243.

⁴⁴ Alexander Buczynski, „Obveze i povlastice krajiških časnika”, *Povijesni prilozi* 11 (1992), br. 11: 74.

⁴⁵ Mathias Stopfer, *Lehrbuch über den Geschäftsstyl und das ämtliche Verfahren in der Militär-Grenze* (Graz: J. A. Keinreich, 1841), 24.

⁴⁶ HR-HDA-443-VKGP, kut. 164, Monath-Acten studeni 1840. – listopad 1842., November 1840.

⁴⁷ HR-HDA-443-VKGP, kut. 164, Monath-Acten, studeni 1840. – listopad 1842., December 1841.

⁴⁸ Čebotarev, „Građa”, 208.

⁴⁹ „zum Gebrauche bei den Vorlesungen für die Gränz-Zöglinge in Graz, und zwar für den ersthalbjährigen Lehrkurs der Verwaltungslehre”, Stopfer, *Lehrbuch über die Statistik*, i.

statistike.⁵⁰ Francuska povjesničarka Catherine Horel o njegovu načinu pisanja kaže da je Stopfer pod utjecajem romantizma krajišnike prikazivao u veoma pozitivnom tonu.⁵¹

Franz Julius Frass (1794. – 11. 3. 1868.)

Godine 1902. pedagog Vjekoslav Dominković objavio je u časopisu *Napredak: školski časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži* kratku biografiju dugogodišnjega c. k. školskog ravnatelja (k. k. *Schulendirektor*) Franza de Paule Juliusa Frassa. U toj je biografiji, među ostalim, naveo da je Frass „Po sjećanju učitelja koji su ga poznavali, bio [...] strog ali pravedan muž, radišan kao mrav dokle god je mogao; uživao [...] velik ugled i svestrano poštovanje”.⁵² No, usprkos tadašnjem očitom velikom ugledu, Frass „je u našoj kulturnoj povijesti ostao neznanac; ime mu mimoilaze i poznati leksikoni, biografski priručnici i enciklopedije, što je čudno”, zaključio je Dominković.⁵³ Ta je konstatacija, nažalost, još uvijek bila točna 1988., kad je objavljena Frassova biografija u sklopu hrvatskoga prijevoda njegove *Topografije*, o kojoj će biti riječi kasnije.⁵⁴ Jedine dotad poznate činjenice iz njegova života i karijere bile su da je Frass imao tek 28 godina kad je kao nadučitelj (*Oberlehrer*) iz Banske krajine unaprijeđen u c. k. školskoga ravnatelja svih škola na području Karlovačkoga generalata. U tom pogledu valja podsjetiti na to da je školstvo činilo posebnu granu vojnokrajiške uprave, pa je Frass – slično kao Stopfer – bio službenik te institucije. Dužnost ravnatelja obnašao je do 1849., kad je umirovljen, a kao umirovljenik odselio se sa suprugom Elizabetom Tauscher u Vransko u Štajerskoj (središnja Slovenija). Ondje je 11. ožujka 1868. i umro. Supruga mu je preminula osam godina prije, a djece nisu imali.

⁵⁰ Prva Stopferova knjiga, *Erläuterungen der Grundgesetze*, u sedam poglavlja obrađuje prava krajišnika definirana Temeljnim zakonom iz 1807., a *Erläuterungen über die Militär-Grenz-Verwaltung* više se fokusira na vojnokrajišku upravu. *Lehrbuch über die Statistik* podijeljena je u tri dijela, od kojih svaki ima po tri poglavlja i veći broj potpoglavlja. U njima tematski obrađuje stanovništvo i geografske osobitosti, zatim gospodarsko stanje i mogućnosti u Vojnoj krajini te ustroj i upravu, a sve upotpunjuje raznim statističkim podacima. *Lehrbuch über die Grundgesetze* zapravo je novo izdanje prve knjige: iako je naslov promijenjen, poglavlja su identična, a sadržaj je isti uz vrlo mala odstupanja. Posljednja knjiga iz pera Mathiasa Stopfera, *Lehrbuch über den Geschäftsstyl und das ämtliche Verfahren*, usmjerena je na vojnokrajiške poslove i upravu. Podijeljena je u četiri dijela i detaljno govori o svim uredskim poslovima koji su na bilo koji način vezani uz Vojnu krajinu.

⁵¹ Catherine Horel, *Vojnici između nacionalnih fronti. Ukidanje Vojne krajine i razvoj Kraljevskoga ugarskog domobranstva u Hrvatskoj i Slavoniji 1868. – 1914.*, prev. Ivana Cvijović Javorina (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015), 62.

⁵² Vjekoslav Dominković, „Julije Frass”, *Napredak: školski časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži*, Tečaj 43 (1902): 732.

⁵³ Dominković, „Julije Frass”, 732.

⁵⁴ Usp. Nikola Bičanić, „Topografija Karlovačke vojne krajine”, *Crkva u svijetu* 23 (1988), br. 4: 385-386.

Frass je bio dopisni član c. k. Poljoprivrednoga društva u Štajerskoj i Kranjskoj (k. k. *Landwirthschafts-Gesellschaft in Steyermark und Krain*), zatim redovni član Praktičnoga vrtlarskog društva u Frauendorfu u Kraljevini Bavarskoj (*Praktische Gartenbau-Gesellschaft zu Frauendorf im Königreiche Baiern*) i Glazbenoga društva u Štajerskoj (*Musikverein in Steyermark*). Prvi radovi koje je napisao imali su pedagoški predznak. Tako je već 1824. objavio prvijenac *Instruction zur zweckmässigen Führung des Lehramtes für die Lehrindividuen der Karlstädter Grenze*, a četiri godine kasnije na hrvatskom jeziku *Naputak za opetovnice*. Godine 1830. objavio je „korisnu čitanku za upoznavanje ove zemlje namijenjenu mladeži Austrijskoga Carstva” naslovljenu *Merkwürdigkeiten oder historisch-statistisch-topographische Beschreibung der Karlstädter Militärgrenze. Ein nützliches Lesebuch zur Kenntniss dieses Landes für die Jugend des österreichischen Kaiserstaates*. Ta je čitanka bila podijeljena kao nagrada najmarljivijim đacima na kraju školske godine. Frass je, naime, u svojstvu školskoga ravnatelja prisustvovao godišnjim ispitima u školama pod njegovom ingerencijom.⁵⁵ Spomenuta je čitanka, međutim, bila tek uvertira za Frassovo najvažnije djelo *Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze mit besonderer Rücksicht auf die Beschreibung der Schlösser, Ruinen, Inscriptionen und andern dergleichen Ueberbleibseln von Antiquitäten nach eigener Anschauung und aus den zuverlässigsten Quellen dargestellt für Reisende, und zur Forderung der Vaterlandsliebe*. Hrvatski prijevod objelodanjen je 1988. u nakladi Biblioteke „Ličke župe” Gospić pod naslovom *Topografija Karlovačke vojne krajine – Mjestopis iz godine 1835*. Sudeći po podnaslovu *Topografija*, nije bila namijenjena mladeži, nego „sastavljena za putnike i radi poticanja ljubavi prema domovini”. Frass je u predgovoru *Topografije* naveo da je knjiga „porod višegodišnjeg istraživanja” te da je „iskoristio postojeće već obrađene podatke” iz najpouzdanijih izvora. U tom pogledu izrijekom navodi i Hietzingerovu *Statistiku*. Iako ne spominje Demiana, jednu je rečenicu Frass ipak „posudio” i od njega, a to je poznati Ciceronov citat: *Ad consilium de republica dandum, primum est nosse rempublicam*.

Hrvatski prijevod Frassova izvornika u poglavlju *Popratna riječ hrvatskom izdanju* Antona Benvina, osim izvrsnoga kritičkog osvrtu na sadržaj *Topografije*, donosi i kraći prikaz Frassova života i karijere, koji se, kako je rečeno, temelji uglavnom na Dominkovićevim podacima. Zahvaljujući nedavno otkrivenoj potvrdi o premještanju Slunjske pukovnije od 31. listopada 1822. sada, međutim, znamo da je Franz Frass rođen 1794. u Jarenini (njem. Jahring) sjeverno od Maribora i kršten kao rimokatolik. Karijeru je započeo 26. listopada 1815. kao činovnik Unutarnjoaustrijske uprave (*Inner-Österreichische Administration*) u Grazu, i to najprije na položaju upravnoga vježbenika (*Administrations-Praktikant*), a od 14.

⁵⁵ Frass za 1835. navodi da je bilo ukupno 146 školskih ustanova sa 264 prosvjetna radnika. Uzimajući, međutim, tu činjenicu u obzir i – također njegovu – napomenu da je ravnatelj prisustvovao godišnjim ispitima, nije jasno je li prisustvovao ispitima u svim tim ustanovama. Takva interpretacija njegove napomene implicira da su se godišnji ispiti održavali u različitim terminima jer inače ravnatelj ne bi stigao obići sve njih u jednom danu.

rujna 1816. upravnoga akcesista (*Administrations-Akzessist*). Godine 1818. Frass je odlučio zamijeniti činovničku profesiju prosvjetnom te se 1. travnja zaposlio kao pomoćnik u nastavi (*Gehilf*) u Kompolama (njem. Sankt Lorenz). Već četiri mjeseca kasnije nastavio je raditi kao učitelj (*Lehrer*) Glavne normalne škole (*Hauptnormalschule*) u obližnjem Celju. Ondje je radio sve do 15. prosinca 1819., kad se kao nadučitelj (*Oberlehrer*) preselio u Glinu, odnosno Prvu bansku pukovnicu, gdje je radio do 30. rujna 1822. U istom se spisu navodi da se Frass kao „civilni učitelj” i oženio.⁵⁶ U dopisu Banske generalkomande u Zagrebu od 30. prosinca 1819. bilo je navedeno da je celjski učitelj Frass izabran umjesto lokalnih podučitelja Gönnera i Radossevicha koji, prema mišljenju vojnih vlasti, nisu zadovoljili uvjete radnoga mjesta nadučitelja.⁵⁷

Paul Kussan (12. 1. 1795. – 2. 2. 1875.)

Među krajiške časnike i pisce o kojima je dosad nešto više poznato svakako se ubraja i Paul Kussan. Najveća zasluga za to zapravo pripada njegovoj knjizi *Kurzgefaßte Geschichte des Oguliner dritten National-Grenz-Infanterie-Regiments* iz 1852., odnosno suvremenom prijevodu toga djela *Kratka povijest Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regimente*, objavljenom 2010. Prevođenje je, naime, potaknulo i interes za njegov život, čije su glavne crtice prikazane u uvodnoj studiji Drage Roksandića.⁵⁸ Neki podaci o Kussanovu životu mogu se pronaći i kod Ivice Goleca u njegovu *Petrinjskom biografskom leksikonu*. Prema dvojici autora, Paul Kussan rođen je 1795., a početak vojne službe smjestili su u 1823., kad se navodi kao zastavnik Druge banske pukovnije sa sjedištem u Petrinji.

S obzirom na to da je kasniji Kussanov život dosta poznat, ponajprije zahvaljujući radu dvojice navedenih autora, ovdje će fokus biti na ranijoj fazi njegova života, koja dosad nije bila poznata, ali i manje poznatim podacima iz kasnijega života. Paul Kussan rođen je 21. siječnja 1795. u katoličkoj obitelji u Sunji na prostoru Druge banske pukovnije.⁵⁹ Otac mu se zvao Stjepan, a majka Agatha Villevecz.⁶⁰

⁵⁶ Transferirungs-Liste Franz Frass, 31. 10. 1822., pristup ostvaren 30. 9. 2021., <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C9TN-SYKV?i=735&cat=131635>. Jarenina se navodi kao mjesto rođenja, a „bankal accessist” kao funkcija.

⁵⁷ Transferirungs-Liste Franz Frass, 31. 10. 1822., pristup ostvaren 30. 9. 2021., <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C9TN-SY2L?i=737&cat=131635>.

⁵⁸ Drago Roksandić, „Paul Kussan: Pitanja povodom izlaska iz anonimnosti”, u: Paul Kussan, *Kratka povijest Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regimente*, prev. Sonja Perković (Zagreb: SKD Prosvjeta, 2010), 7-24.

⁵⁹ HR-HDA – fond 439 – Lička graničarska pukovnija (dalje: LGP), kut. 142, Monath-Tabelle studeni 1826. – listopad 1828., Transferirungs-Liste Paul Kussan, 11. 2. 1827.

⁶⁰ Matična knjiga rođenih Sunja 1775. – 1843., pristup ostvaren 10. 10. 2021., <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99C-59QB?i=252&wc=9R2M-82X%3A391644801%2C391990801%2C391991001&cc=2040054>.

Paul Kussan oženio se 23. rujna 1827. Annom Millichich, kćeri petrinjskoga trgovca Josepha Millichicha. Kako je tada službena procedura nalagala, vjenčanju je morala prethoditi dozvola Dvorskoga ratnog vijeća, a ona je izdana 9. kolovoza iste godine.⁶¹ Nakon malo više od godinu dana, 28. siječnja 1829. rodila im se kći Anna Maria.⁶² Drugu kćer dobili su do 1840., no njezino je ime dosad ostalo nepoznato.⁶³ Paul Kussan preminuo je u 81. godini života 2. veljače 1875.⁶⁴

Kussanova je vojna karijera započela znatno prije 1823. godine. Već 16. kolovoza 1809., u dobi od samo 14 godina, pristupio je Drugoj banskoj pukovniji kao satnijski tajnik (*Compagnie Schreiber*). Nešto više od dva mjeseca kasnije našao se u francuskoj službi. Nakon poraza od Napoleona i potpisivanja Schönbrunnskoga mira sredinom listopada 1809. Beč je bio primoran Francuskoj ustupiti teritorij koji se protezao od Koruške na sjeveru do Boke kotorske na jugu, a uključivao je, dakako, hrvatske zemlje, odnosno Vojnu krajinu i Bansku Hrvatsku južno od rijeke Save. Na tom su prostoru osnovane Ilirske provincije i nova je vlast postupno preuzela upravu.⁶⁵ Takva promjena, međutim, ipak nije imala poseban utjecaj na karijeru mladoga Kussana. Pod francuskim je vlastima u početku zadržao svoju funkciju, 1. studenog 1810. napredovao je do stožernoga tajnika (*Stabs Schreiber*), a dvije godine kasnije unaprijeđen je u furira (*Fourier*). Ni Napoleonov poraz tri godine poslije ni povlačenje francuske vojske s hrvatskoga prostora nisu se osobito odrazili na Kussanovu karijeru. On je do kraja siječnja 1814. i dalje obavljao funkciju furira, a od 1. veljače nosio je dočasnički čin narednika (*Feldwäbel*). Tako je bilo sve do 1823., kad je 10. srpnja unaprijeđen u zastavnika. U međuvremenu je tijekom prosinca 1816. bio premješten u *Agramer Transports Sammelhaus* (Zagrebački transportno-sabirni centar).⁶⁶

U siječnju 1827. unaprijeđen je u vojnokrajškoga upravnog potporučnika, a samo nekoliko dana kasnije premješten je u upravni odjel Ličke pukovnije, gdje je proveo gotovo dvije i pol godine. Prvog dana srpnja 1829. Kussan je Ličku pukovniju zamijenio Prvom banskom pukovnijom, u kojoj je odslužio idućih

⁶¹ HR-HDA – fond 441 – Ogulinska graničarska pukovnija (dalje: OgGP), kut. 157, Monath-Tabelle siječanj 1839. – prosinac 1841., Transferirungs-Liste Paul Kussan, 25. 4. 1840. U svezi s Kussanovom suprugom i njezinim ocem usp. Ivica Golec, „Kušan, Paul (Pavao)”, u: *Petrinjski biografski leksikon* (Petrinja: Matica hrvatska, Ogranak Petrinja, 1999), 250.

⁶² HR-HDA-439-LGP, kut. 143, Monath-Tabelle studeni 1828. – listopad 1830., Transferirungs-Liste Paul Kussan, 10. 8. 1829.

⁶³ HR-HDA-441-OgGP, kut. 157, Monath-Tabelle siječanj 1839. – prosinac 1841., Transferirungs-Liste Paul Kussan, 25. 4. 1840.

⁶⁴ Rokсандić, „Paul Kussan”, 16.

⁶⁵ Ivo Perić, „Stanje na hrvatskom prostoru u vrijeme Francuske revolucije i koalicijskih ratova protiv Francuske”, u: *Povijest Hrvata*, knj. 2: *Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 350.

⁶⁶ HR-HDA-439-LGP, kut. 142, Monath-Tabelle studeni 1826. – listopad 1828., Transferirungs-Liste Paul Kussan, 11. 2. 1827.

šest godina. Uslijedilo je unaprjeđenje u vojnokrajiškoga upravnog natporučnika, ali i novi premještaj, ovoga puta u Slunjsku pukovniju, gdje se zadržao do kraja siječnja 1838. godine. Posljednja stanica prije dolaska u ogulinski stožer bila je Đurđevačka pukovnja. Ondje je ostao do 5. travnja 1840., kad je napokon dospio u Ogulinsku pukovniju.⁶⁷ Iako službena potvrda o premještaju ne navodi Kussana kao vojnokrajiškoga upravnog satnika, njegova službena prisega od 6. travnja 1840., koju je potpisao navodeći upravo taj čin, dokazuje da je dobio promaknuće.⁶⁸ Godine 1850. Paul Kusan je nakon 41 godine vojne službe otišao u mirovinu. To, međutim, nije bio kraj njegova djelovanja jer je od 1851. do 1857. ravnao Glazbenim društvom u Petrinji.⁶⁹

Desetljeće koje je proveo u Ogulinskoj pukovniji do umirovljenja 1850. imalo je posebno značenje u njegovoj karijeri. Na zalasku karijere, kao najviši dužnosnik krajiške uprave pukovnije, počeo je pisati monografiju o povijesti Ogulinske pukovnije.⁷⁰ Djelo je objavljeno u Beču 1852., kad je njegov autor već obnašao civilnu dužnost. Ono i danas ima golemu vrijednost, posebno za proučavanje povijesti Ogulinske krajiške pukovnije. Ponajbolje o tome svjedoče riječi Željka Holjevca, autora jedine suvremene povijesne studije o toj pukovnji: „Preuzimajući gotovo sve važnije obavijesti iz Kušanove *Kratke povijesti Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regimente*, bez koje ne bi bilo moguće niti bi imalo smisla pisati povijest Ogulinske pukovnije [...]”⁷¹ Imajući u vidu prirodu Kusanova rada, kao i važnost za proučavanje i poznavanje prostora koji je pokrivala Ogulinska pukovnja, razmjerno je dugo trebalo čekati hrvatski prijevod – do 2010., odnosno punih 158 godina. Doduše, već sam čin prevođenja ističe Kusanovu povjesnicu jer su osim nje do danas prevedena samo djela Franza Bacha, Franza Frassa i Rudolfa Künzla.⁷² Valja također napomenuti da Kusanova knjiga, jednako kao Bachova i Künzlova, stavlja u fokus povijest određenih pukovnja, što ih sadržajno razlikuje od djela preostalih razmatranih autora, koji Vojnu krajinu uglavnom tretiraju kao cjelinu, tematizirajući pojedine upravne, povijesno-geografske, pravne i druge aspekte.

⁶⁷ HR-HDA-441-OgGP, kut. 157, Monath-Tabelle siječanj 1839. – prosinac 1841., Transferirungs-Liste Paul Kusan, 25. 4. 1840.

⁶⁸ HR-HDA-441-OgGP, kut. 157, Monath-Tabelle siječanj 1839. – prosinac 1841., Eid Paul Kusan, 6. 4. 1840. O Kusanovoj karijeri usp. Roksandić, „Paul Kusan”, 12-14.

⁶⁹ Roksandić, „Paul Kusan”, 19.

⁷⁰ Kusan je s pisanjem knjige započeo 7. ožujka 1845. po zapovijedi Generalkomande u Zagrebu. Holjevac, *Ogulinska pukovnja*, 97; Roksandić, „Paul Kusan”, 7.

⁷¹ Holjevac, *Ogulinska pukovnja*, 19.

⁷² Rudolf Künzl, *Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pješačke pukovnije*, prev. Danijela Marjanić (Bjelovar: Državni arhiv u Bjelovaru, 2008). Künzlova povjesnica Križevačke i Đurđevačke pukovnije najkraće je čekala svoj prijevod budući da ju prvo izdanje datira u 1910., a 2008. osvanuo je hrvatski prijevod. Künzl, međutim, nije predmet istraživanja zato što piše znatno kasnije i ne pripada „prvoj generaciji” krajiških časnika i dočasnika, odnosno njegovo djelo nastaje u sasvim drugačijim okolnostima, kad Vojna krajina već desetljećima ne postoji.

Franz Bach (1793. – 3. 2. 1868.)

Profesionalni put Franje Bacha bio je vrlo sličan karijeri Paula Kussana. Obojica su „netaknuta” preživjela francusku „epizodu” prekosavskoga dijela Vojne krajine, obojica su ostvarila vrlo uspješne karijere u krajiškoj upravi i obojica su napisala povijest pukovnije u kojoj je ta karijera velikim dijelom bila i ostvarena. Objavljivanjem hrvatskoga prijevoda Bachova djela *Otočaner Regiments-Geschichte* iz 1854. – također 2010. godine – pod naslovom *Povijest Otočke pukovnije*, njegov je život, slično kao u slučaju Kussana, naišao na veće zanimanje struke, ali i stanovnika kraja koji je opisao.⁷³ Opširnija rekonstrukcija njegova života na temelju službene dokumentacije vojnokrajiške uprave koja je pohranjena u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i Ratnom arhivu u Beču objavljena je u uvodnom dijelu spomenutoga prijevoda.⁷⁴ Ovdje će stoga biti istaknuti samo neki ključni trenuci iz njegove karijere.

Franjo Bach započeo je vojnu karijeru u Ogulinskoj pukovniji, dakle onoj u kojoj je Kussan završio svoju. Rođen je 1793. u Jezeranima kao sin vojnoga nadliječnika, a prvi put je službeno evidentiran u vojnim spisima 1. ožujka 1809., i to kao stožerni tajnik. Dva mjeseca kasnije stekao je čin furira i s tim je dočasničkim činom dočekao izvršenje Schönbrunnskoga mira od 14. listopada 1809., o čemu je bilo riječi u slučaju Kussana. Bach je, poput Kussana, ali i velike većine banskih i karlovačkih krajišnika, nastavio karijeru u francuskoj službi. Kao pripadnik Ogulinske pukovnije, imao je veliku sreću da nije trebao sudjelovati u kobnome Napoleonovu pohodu na Rusiju 1812., koji je koštao života većinu pripadnika Prve i Treće hrvatske provizorne pukovnije (*1er*, odnosno *3e Régiment provisoire croate*) u sklopu francuske Velike vojske (*Grande Armée*).⁷⁵ Bach je umjesto toga proživio lijepu trenutku. Tako se 11. veljače 1812. oženio kćerkom lokalnoga učitelja Antonijom Sreberniak. Najviši dočasnički čin časničkoga namjesnika (*adjuvant sous-officier*) stekao je 25. veljače 1813., a mjesec i pol dana kasnije rodio mu se sin Georg. Sredinom rujna 1813. Bach se s ostalim mobiliziranim ogulinskim krajišnicima nalazio u Padovi u sklopu francuskih i talijanskih vojnih snaga pod zapovjedništvom Napoleonova posinka, talijanskoga potkralja Eugènea de Beau-

⁷³ Franz Bach, *Povijest Otočke pukovnije. O nastanku ovoga kraja, njegovim žiteljima i njihovim sudbinama*, prev. Manuela Svoboda i Milan Kranjčević (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, 2010).

⁷⁴ Alexander Buczynski, „O povijesti Otočke pukovnije i njenu autoru”, u: Franz Bach, *Povijest Otočke pukovnije. O nastanku ovoga kraja, njegovim žiteljima i njihovim sudbinama*, prev. Manuela Svoboda i Milan Kranjčević (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, 2010), 9-13.

⁷⁵ Prva i Treća hrvatska provizorna pukovnija bile su novačene na području Ličke i Otočke, odnosno Prve i Druge banske pukovnije. Krajišnici Ogulinske i Slunjske pukovnije činili su Drugu hrvatsku provizornu pukovniju, koja je tijekom 1813. ratovala u Njemačkoj. Aristide Martinien, *Tableaux par corps et par batailles des officiers tués et blessés pendant les guerres de l'empire (1805-1815)* (Paris: Henri Charles-Lavauzelle, 1899), 513-516, 823.

harnaisa. Austrijska vojska u međuvremenu je već uspjela zauzeti Istru i Vojnu Hrvatsku te se pripremila za osvajanje Dalmacije.⁷⁶

Bach se 13. prosinca 1813. vratio u zavičaj i nastavio službovati pod austrijskom vlašću u Ogulinskoj pukovnici. Tada mu je dodijeljen najniži časnički čin zastavnika i s tim je činom 16. svibnja 1815. prvi put premješten u Otočku pukovnicu. Čin upravnoga potporučnika stekao je 12. lipnja 1821., kad je bio i premješten u Ličku pukovnicu. U međuvremenu mu se znatno proširila obitelj. Sin Franz ml. rodio se 1. rujna 1814., Josef 19. ožujka 1816., Michael 12. rujna 1819., a kći Anna 20. kolovoza 1822. godine. Sredinom travnja 1827. vratio se u Otočku pukovnicu, i to u njezinu Kosinjsku satniju.⁷⁷ U isto je vrijeme Mathias Stopfer kao upravni potporučnik služio kod stožera pukovnije. Čin upravnoga natporučnika u Koreničkoj satniji Bachu je dodijeljen 6. svibnja 1830., a čin upravnoga satnika u stožeru Otočke pukovnije uživao je od 1. kolovoza 1840. Nakon što je 2. travnja 1844. postao udovcem, nekoliko godina poslije ponovno je uplovio u bračne vode, i to s Julianom, koja je imala kćer Katarinu iz prvoga braka. Iako je Bach bio umirovljen s činom bojnika 18. listopada 1851., to ipak nije značilo i kraj njegove karijere. Nastavio je, naime, službovati kao vojni sudac Senja 1855. i 1856. godine.⁷⁸

Između 1851. i 1853., dakle prije odlaska u Senj, Bach je u Otočcu radio na knjizi *Otočaner Regiments-Geschichte. Vom Ursprung dieser Gegend, ihrer Bevölkerung und ihrer Schicksale*. Odlučio ju je posvetiti „Njegovoj Ekscelenciji plemenitom gospodinu grofu Josipu Jelačiću pl. Bužinskom”, tj. osobi koja je po statusu i karijeri zapravo najviše utjelovila ujedinjenje hrvatskih zemalja, ali i bit Vojne krajine. Ban Jelačić za Bacha je bio „novouzdiguta zvijezda europskoga kontinenta”, koja je spasila „ne samo domovinu nego i slavnu austrijsku dinastiju, uglavnom s istim krajiškim postrojbama koje su nekoć toliko voljele njegova pokojnoga oca [Franjo Jelačić, op. A. B.]”. Težište Bachove knjige nije bilo na upravnom ustroju i raznoraznim sukcesivnim reorganizacijama Otočke pukovnije, kako bi se moglo očekivati od autora koji je pripadao vojnoj upravi, već na ratnim operacijama otočkih krajišnika i ostalim vojnim događanjima u kojima je sudjelovala njihova pukovnija. No, Bach je čak dvije trećine tih opisa ratova posvetio revolucionarnim godinama 1848. i 1849. Opisao je dva desetljeća koalicijskih ratova protiv revolucionarne, konzularne i carske Francuske (1792. – 1813.), u kojima je djelomično i sam sudjelovao. Ratovanje pod francuskim stijegom opisano je u prvom licu množine, dakle s pozicije aktivnoga sudionika umjesto kao pripovijedajućega promatrača.⁷⁹

⁷⁶ Buczynski, „O povijesti Otočke pukovnije”, 10, 11.

⁷⁷ O premještanju Franza Bacha u Otočku pukovnicu 1827. vidi: HR-HDA-440-OtGP, kut. 157, Month-Acten 1827. – 1828., Transferirungs-Liste Franz Bach, 13. 7. 1827.

⁷⁸ Buczynski, „O povijesti Otočke pukovnije”, 10, 11.

⁷⁹ Buczynski, „O povijesti Otočke pukovnije”, 11.

Potkraj života Franz Bach preselio se ponovno u Otočac, gdje je 3. veljače 1868. i umro. Njegova druga supruga Juliana umrla je 29. rujna 1869. Relevantni ostavinski zapisnik Otočke pukovnije kao nasljednike navodi samo sinove Georga, Franza ml. i Josefa, što daje naslutiti da su oni jedina preživjela djeca. Sam Bach za kćer Annu navodi da je u kapeli u Korenici 1829. „sahranjena kćer natporučnika Bacha”.⁸⁰ To je i jedini put da Bach u svojoj knjizi spominje nekoga člana obitelji. Sudbina sina Michaela, kćeri Francike i pokćerke Katarine zasad je nepoznanica. No, zato je iz sačuvane arhivske građe vidljivo da su oba najstarija sina krenula očevim stopama i ostvarila slične karijere. Georg je 21. veljače 1872. umro u Gospiću kao umirovljeni vojnik krajiške uprave,⁸¹ a Franz ml. preminuo je 2. siječnja 1898. u Samoboru, također kao umirovljeni vojnik.⁸²

Josef Hostinek (1830. – 1905.)

O autoru udžbenika *Die k. k. Militärgränze. Ihre Organisation, Verfassung und Verwaltung*, Josefu Hostineku, poznato je vrlo malo. Ta je činjenica tim više intrigantna jer je riječ o osobi čiji život i djelo itekako iz više razloga zaslužuju više pozornosti negoli je dosad bio slučaj. Josef Hostinek rođen je 1830. u rumunjskom gradiću Reghinu (njem. Szasz Regen) u rimokatoličkoj obitelji. U kolovožu 1858. oženio se Annom Kolitsch, kćerkom bečkoga trgovca Johanna Kolitscha. U skladu s propozicijama, uplaćena je ženidbena kaucija u iznosu od 6.000 forinti.⁸³ Godine 1888. Hostinek je primljen među plemstvo Monarhije s titulom viteza (*Ritter*). Umirovljeni general-bojnik Hostinek posljednji se put u vojnom shematizmu spominje 1905. i može se pretpostaviti da je tada i umro.

Pregled Hostinekove karijere valja započeti s njegovim obrazovanjem jer je jedan od rijetkih pojedinaca za koje je moguće odrediti takvo što. Premda konkretni podaci nisu dostupni, može se rekonstruirati njegov obrazovni put, ili barem znatan dio, na temelju samo jedne reference koju donosi njegova potvrda o premeštaju od 28. ožujka 1866. Prema njoj, Hostinek je 7. rujna 1849. u dobi od 19 godina uspješno završio tečaj za koji je kao upravni pitomac godišnje dobivao 200 forinti stipendije iz Opće zaklade krajiške uprave (*Allgemeines Grenzverwal-*

⁸⁰ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 283.

⁸¹ Georg Bach bio je 1848. zastupnik u Hrvatskom saboru kao predstavnik Slunjske pukovnije i ponovno 1865. kao predstavnik Ličke pukovnije. Vidi: Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, sv. 1: 1848.-1867. (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Hrvatski državni sabor; Dom i svijet, 2000), 154; *Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthums Österreich für das Jahr 1866.* (Beč: Friedrich Manz, 1866), 641.

⁸² Buczynski, „O povijesti Otočke pukovnije”, 10, 11.

⁸³ HR-HDA – fond 444 – Varaždinsko-đurđevačka graničarska pukovnija (dalje: VĐGP), kut. 149, Monath-Acten studeni 1863. – prosinac 1866., Transferirungs-Liste Josef Hostinek, 28. 3. 1866. O ženidbenim kaucijama za vojnokrajiske časnike vidi u: Buczynski, „Obveze i povlastice krajiških časnika”, 90-93.

tungsfonds).⁸⁴ Drugim riječima, pohađao je trogodišnji tečaj pri Vojno-upravnoj školi u Grazu na kojem je nekoliko godina prije kao profesor predavao Mathias Stopfer. Hostinek je jedini od razmatranih pojedinaca za kojega postoje pouzdani podaci da je pohađao taj tečaj. Štoviše, njega je godišnje upisivalo samo petero pitomaca za koje su bila osigurana sredstva u vidu navedenih stipendija. Preduvjet za upis tečaja bila je završena humanistička škola,⁸⁵ što upućuje na obrazovanje koje je Hostinek prethodno stekao.

Obrazovanje i osposobljavanje budućih upravnih časnika bilo je temeljito razrađeno. Tijekom prve godine pitomci su morali usvojiti opća prirodoslovno-humanistička znanja, koja su obuhvaćala osnove matematike, zoologije, botanike, mineralogije s jedne te austrijske povijesti, teologije i filozofije s druge strane. Na drugoj godini javljaju se konkretni predmeti vezani za različite aspekte Vojne krajine koji obrađuju statistiku cjelokupne Vojne krajine, temeljne zakone hrvatsko-slavonsko-banatske Vojne krajine, političko-pravne pojmove zajedno s prirodnim, privatnim i državnim pravom, zatim moralnu filozofiju i teologiju te poljoprivredne studije i fiziku. Konačno, na trećoj godini pitomci se susreću s usko specijaliziranim temama i predmetima poput upravljanja Vojnom krajinom, poslovnoga i uredskoga vođenja vojnokrajinskih poslova te austrijskoga privatnog prava i političkih znanosti.⁸⁶ Popis predmeta prije svega svjedoči o tome kakva se znanja i vještine očekuju od upravnoga časnika, a zatim i kakvim je znanjem Hostinek raspolagao. Upravni časnik trebao je imati dobro opće znanje o prirodnim zakonitostima te povijesnim i aktualnim specifičnostima vojnokrajinskoga podneblja, ali osnovni cilj bio mu je odgovoriti na izazove vojnokrajinske uprave, odnosno unaprijediti nedovoljno razvijeno gospodarstvo na tlu Vojne krajine.⁸⁷

Hostinekovo obrazovanje nagovještavalo je da je riječ o potencijalno vrlo sposobnom i uspješnom upravnom časniku i činovniku, što je njegova karijera poslije samo potvrdila. Ona je započela praksom u Brodskoj pukovniji 1. studenog 1849., koja se dijeli na dvije faze. U prvoj, koja je trajala samo do 16. siječnja 1850., Hostinek je služio kao neplaćeni vježbenik vojnokrajinske uprave, a u drugoj fazi, od 17. siječnja iste godine do 6. lipnja 1851., bio je zaveden kao plaćeni vježbenik. Drugim riječima, njegova je praksa trajala ukupno godinu dana i sedam mjese-

⁸⁴ HR-HDA-444-VĐGP, kut. 149, Monath-Acten studeni 1863. – prosinac 1866., Transferirungs-Liste Josef Hostinek, 28. 3. 1866. Isti se podatak može pronaći i na potvrdi o ponovnom vraćanju na dužnost (Presentirungs Liste) od 16. siječnja 1850.: Hat 3 den 3 jährigen Lehrkurs an der Grätzer Verwaltungs Schul absolviert. HR-HDA – fond 445 – Brodska graničarska pukovnija, kut. 154, Monath-Acten studeni 1848. – listopad 1850., Presentirungs Liste Josef Hostinek, 10. 2. 1850.

⁸⁵ Stopfer, *Lehrbuch über den Geschäftsstyl*, 24; Buczynski, „Obveze i povlastice krajinskih časnika”, 74.

⁸⁶ Stopfer, *Lehrbuch über den Geschäftsstyl*, 24.

⁸⁷ Buczynski, „O povijesti Otočke pukovnije”, 12. O nekim ekonomskim prilikama u Vojnoj krajinu tijekom 19. stoljeća vidi u: Mirko Valentić, „Vojna krajina u austrijskoj politici 1849.-1860.”, *Časopis za suvremenu povijest* 10 (1978), br. 2: 45-68.

ci,⁸⁸ što je doduše manje od predviđene dvije godine, ali je odrađivanje prakse svakako bilo uobičajeni slijed za pitomce koji su završili Upravni zavod. Nakon te prakse upravnim je praktikantima slijedilo jednogodišnje usavršavanje u beljskoj gospoštiji, a zatim bi usavršavanje nastavili posjetom određenim pokrajinama čija je poljoprivredna ekonomija bila uzorita i lokalnim poljoprivrednim institucijama da bi na stvarnim primjerima mogli naučiti što i na koji način valja primijeniti u vlastitoj službi.⁸⁹ Međutim, čini se da Hostinek nije išao tim putem, nego je nakon prakse od godine i sedam mjeseci 4. lipnja 1851., prisegnuvši caru i kralju Franji Josipu I. (1848. – 1916.),⁹⁰ premješten u Ogulinsku pukovniju te unaprijeđen u čin vojnokrajiskoga upravnog potporučnika. Nakon manje od dva mjeseca Hostinek je 1. kolovoza 1851. imenovan potporučnikom II. klase (*Unterlieutenant II Klasse*) i na toj se dužnosti zadržao gotovo tri i pol godine, nakon čega je premješten u Njemačko-banatsku pukovniju. Od 1. prosinca 1856. do 17. kolovoza 1858. Hostinek je bio pripravnik Ratnoga povjereništva (*Kriegs Comissariats Akzessist*).⁹¹

Podaci za 1858. godinu na potvrdi o premještaju i u vojnom shematizmu ne podudaraju se. Sudeći prema potvrdi o premještaju, Hostinek je 18. kolovoza 1858. kao časnik Njemačko-banatske pukovnije imenovan upravnim satnikom i na toj se funkciji zadržao do posljednjega dana 1861.⁹² No, prema podacima vojnoga shematizma austrijske vojske za 1859., upravni satnik je osoba imenom Anton Karl, a Hostinek se uopće ne spominje među časnicima te pukovnije. Doduše, ime mu se može pronaći na popisu vojnokrajiskih upravnih satnika, ali se ono ne veže za Njemačko-banatsku pukovniju nego za 16. odjel Vrhovnoga vojnog zapovjedništva (*16. Abthlg des Armee-Ober-Commando*). Jednako tako, doznaje se da je i on bio profesor na Vojno-upravnoj školi u Grazu.⁹³ Za 1860. i 1861. vojni shematizam ne spominje angažman na Zavodu, ali Hostinek je i dalje vojnokrajiski upravni satnik, no ovoga puta pri 10. odjelu Ministarstva rata (*10. Abthlg des Kriegs-Ministeriums*).⁹⁴

⁸⁸ HR-HDA-444-VĐGP, kut. 149, Monath-Acten studeni 1863. – prosinac 1866., Transferirungs-Liste Josef Hostinek, 28. 3. 1866.

⁸⁹ Stopfer, *Lehrbuch über den Geschäftsstyl*, 24-25; Buczynski, „Obveze i povlastice krajiskih časnika”, 74-75.

⁹⁰ HR-HDA-441-OgGP, kut. 161, Monath-Tabelle siječanj 1851. – prosinac 1853., Eid Josef Hostinek, 4. 6. 1851.

⁹¹ HR-HDA-444-VĐGP, kut. 149, Monath-Acten studeni 1863. – prosinac 1866., Transferirungs-Liste Josef Hostinek, 28. 3. 1866.

⁹² HR-HDA-444-VĐGP, kut. 149, Monath-Acten studeni 1863. – prosinac 1866., Transferirungs-Liste Josef Hostinek, 28. 3. 1866.

⁹³ *Militär Schematismus*, 1859., 506.

⁹⁴ *Militär Schematismus*, 1860.-1861., 683.

Od 1862. podaci vojnih shematizama i potvrde o premještanju ponovno se podudaraju, pa tako potvrda svjedoči da je s prvim danom 1862. Josef Hostinek kao upravni satnik prebačen u Srpsko-banatsku pukovnicu,⁹⁵ a vojni shematizam dodaje podatak da je do toga trenutka odlikovan Ordenom Franje Josipa (Viteški križ).⁹⁶ Odlikovanje poput ovoga nedvosmisleno svjedoči o Hostinekovim zaslugama jer se ono dodjeljivalo kao priznanje za izniman doprinos u unaprjeđenju gospodarstva, napose poljoprivrede, industrije i trgovine,⁹⁷ što je bio njegov primarni zadatak. To, međutim, nipošto nije bilo posljednje odlikovanje koje je okitilo njegovu časničko-činovničku odoru.

Nakon više od dvije godine u Srpsko-banatskoj pukovnici, 1. svibnja 1864. prebačen je u Petrovaradinsku pukovnicu. Ubrzo čin upravnoga satnika mijenja naziv, pa se od 7. rujna 1864. Hostinek navodi kao vojnokrajiški upravni bojnik i referent (*Grenzverwaltungs Major und Referent*). Novi premještanje dogodio se 1. travnja 1866., kad je prebačen u Đurđevačku pukovnicu na istu funkciju.⁹⁸ Ponovno njegov boravak nije trajao posebno dugo. Još se uvijek ne može pouzdano tvrditi je li na tome mjestu dočekao odluku o razvojačenju, ali definitivno nije dočekao ukidanje Varaždinskoga generalata, odnosno Križevačke i Đurđevačke pukovnije u listopadu 1871.⁹⁹ jer ga je krajem 1869. zamijenio Stephan Hirjan.¹⁰⁰ Nakon toga Hostinek više nije služio u krajiškim pukovnijama, ali je još neko vrijeme ostao vezan za vojnokrajišku upravu, ovoga puta u Petrovaradinu, sjedištu i vojnom zapovjedništvu Banatske krajine (*XXIII. Truppen-Divisions- und Militär-Commando zu Peterwardein*), kao zamjenik predstojnika (*Vorstand-Stellvertreter*). Premještanje je popraćen i promaknućem u potpukovnika.¹⁰¹ Razumije se, kako je Vojna krajina brojila svoje posljednje dane, njegova je služba sve manje bila vezana uz nju. Dvije je godine bio provizorni voditelj financijskoga odjela Ratnoga povjerenstva u Temišvaru, a 1873. napredovao je do čina pukovnika.¹⁰² Još jednu godinu odradio je u Ratnom povjerenstvu,¹⁰³ a 1875. došao je do Ministarstva rata. Cijelu dekadu od 1880. do 1890. Hostinek je bio direktor Urudž-

⁹⁵ HR-HDA-444-VĐGP, kut. 149, Monath-Acten studeni 1863. – prosinac 1866., Transferirungs-Liste Josef Hostinek, 28. 3. 1866.

⁹⁶ *Militär Schematismus*, 1861.-1862., 321.

⁹⁷ Marijan Čipčić, „Austro-ugarska odlikovanja i medalje u fondusu Muzeja grada Splita”, *DG Jahrbuch* 27 (2020), pristup ostvaren 27. 8. 2021., https://issuu.com/dragunov/docs/jahrbuch_2020_web__1_/s/11549113.

⁹⁸ HR-HDA-444-VĐGP, kut. 149, Monath-Acten studeni 1863. – prosinac 1866., Transferirungs-Liste Josef Hostinek, 28. 3. 1866.

⁹⁹ Horel, *Vojnici između nacionalnih fronti*, 69.

¹⁰⁰ *Militär Schematismus*, 1869.-1870., 852.

¹⁰¹ *Militär Schematismus*, 1869.-1870., 126.

¹⁰² *Militär Schematismus*, 1873., 647.

¹⁰³ *Militär Schematismus*, 1874., 672.

benoga ureda Ministarstva rata (*Director des Einreichungs-Protokolls*),¹⁰⁴ jednoga od tri tzv. pomoćna ureda.¹⁰⁵

Novo odlikovanje Hostinek je primio 1891., kad je zbog zasluga u službi nagrađen Vojnom medaljom za zasluge (*Militär-Verdienst-Medaille*).¹⁰⁶ Još je plodnija bila iduća godina budući da je dobio počasni čin general-bojnika (*Titular General-Major*), a usto je odlikovan Redom Željezne krune 3. stupnja.¹⁰⁷ Godine 1898. primio je brončanu Jubilarnu kolajnu za oružane snage (*Jubiläums-Erinnerungs-Medaille für die bewaffnete Macht*).¹⁰⁸ Iduće godine, 1899., „proslavio” je 50 godina od početka službe, odnosno 40 godina otkako je postao časnikom, pa mu je povodom toga dodijeljeno priznanje u obliku *Militär-Dienstzeichen für Officiere 2. Klasse*.¹⁰⁹

Golec smatra da je „do 1861. najbolje i najopsežnije djelo ne samo o vojnim komunitetima, nego općenito za povijest Vojne krajine napisao vojnokrajiski upravni časnik Austrijanac Josef Hostinek”.¹¹⁰ Hostinekova knjiga od dva sveska otisnuta je u Beču 1861. nakon što je 12 godina služio u različitim krajiškim pukovnijama. Udžbeničkoga je karaktera i bavi se jednakim ili sličnim temama kao i Stopferova djela. Razlika je, među ostalim, u tome što je Hostinekovo djelo izdano u sasvim drugačijim društveno-političkim okolnostima. Stopfer je sva svoja djela izdao do 1841., odnosno prije revolucionarne 1848. i turbulentnoga desetljeća koje je uslijedilo te poljuljalo političku stabilnost Monarhije.¹¹¹ Za Vojnu krajinu

¹⁰⁴ *Militär Schematismus*, 1880., 124; *Militär Schematismus*, 1891., 143.

¹⁰⁵ Josef Hostinek, *Die K. K. Militär-Grenze, ihre Organisation und Verfassung* (Beč: Kaiser. könig Hof.- und Staatsdruckerei, 1861), 136.

¹⁰⁶ Riječ je o odlikovanju poznatom i pod nazivom *Signum Laudis*, a ustanovio ga je car Franjo Josip I. 1890. godine. Medalja nije bila rezervirana samo za vojne zasluge nego i državne službenike. *Militär Schematismus*, 1891., 143; Österreich, Bronzene Jubiläums-Erinnerungs-Medaille für die bewaffnete Macht und die Gendarmerie (1898), pristup ostvaren 30. 8. 2021., <https://woeschler-orden.de/katalog/restliches-europa/oesterreich-bronzene-jubilaums-erinnerungs-medaille-fuer-die-1;> Austrian Medal for Military Merit (Signum Laudis), Australian War Memorial, pristup ostvaren 31. 8. 2021., <https://www.awm.gov.au/collection/C134549>.

¹⁰⁷ *Militär Schematismus*, 1892., 164. Detaljnije o Redu Željezne krune vidi u: Boris Prister, „Red Željezne krune”, *Numizmatičke vijesti* 58 (2016), br. 69: 168-189.

¹⁰⁸ Medalja je 1898. dodijeljena svim vojnim i civilnim službenicima da bi se obilježila 50. godišnjica vladavine Franje Josipa I. *Militär Schematismus*, 1898., 176; „Pravila glede spomen-kolajne za građanske činovnike i službenike za uspomenu na jubilej vladavine od 2. prosinca 1898. osnovane previšnjim rješanjem od 18. kolovoza 1898.”, u: *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju. Komad XI.* (Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara, 1898), 465, pristup ostvaren 31. 8. 2021., <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lks&datum=1898&page=494&size=35>.

¹⁰⁹ *Militär Schematismus*, 1899., 178.

¹¹⁰ Golec, *Vojni komunitet Petrinja*, 20.

¹¹¹ Između izdavanja Stopferova i Hostinekova djela dogodilo se „proljeće naroda”, Krimski rat (1853. – 1856.), zatim Drugi talijanski rat za nezavisnost (1859.) te slom neoapsolutizma kao odgovor na zbivanja s kraja petoga desetljeća 19. stoljeća. Ljiljana Dobrovšak, „Zakonodavna i izvršna vlast u

to su bile godine koje su naznačile početak njezina kraja. Iako se u drugu polovinu stoljeća ušlo reformatorski, u vidu donošenja novoga Temelnog zakona za Krajinu,¹¹² sve je jače odjekivala ideja o njezinoj zaostalosti i nefunkcionalnosti.¹¹³ U tom smislu Hostinekovo djelo ima dodatnu vrijednost jer donosi posljednji popis stanovništva cjelokupne Vojne krajine iz 1859.¹¹⁴

Leopold Martin Krainz (1834. – 26. 12. 1872.)

Leopold Martin Krainz poznat je kao autor djela *Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz. Eine kulturhistorische Skizze*. O njegovu se životu pak može kazati vrlo malo – osjetno manje negoli je slučaj sa svim dosad spomenutim časnicima autorima. Rođen je u okolici Postojne oko 1820. godine. Zanimljivo je da je Krainz od 1863. bio član istoga Glazbenog društva u Petrinji kojim je do 1857. ravnao Kusan. Ono što je svakako važno, Krainz je pisao za prvi hrvatski povijesni časopis *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* urednika Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Naime, on je 1862. (broj je izdan 1863.) u rubrici koja sadržava odgovore na pitanja čitatelja pisao o raznim temama koje se tiču slovenske prošlosti i sadašnjosti, među kojima su narodni običaji, jezik, arhivi i drugo.¹¹⁵ No, premda je imao iskustvo rada u tadašnjem povijesnom časopisu, Krainz u svojem djelu govori o suvremenoj Vojnoj krajini. Ipak, ostaje zasad jedini među ovdje razmatranim krajiškim časnicima koji se uz svoju primarnu dužnost na neki način bavio poviješću. Umro je 26. prosinca 1872. u Beloj Crkvi.¹¹⁶

Čak je 38 godina Krainzova života još uvijek potpuno obavijeno velom tajne. Prvi poznati podaci vežu se tek za 1862. Prema postojećoj literaturi, Krainz je od 1862. do 1865. bio pukovnijski sudac (*Auditor*) u Drugoj banskoj pukovniji sa štabom u Petrinji. Tijekom te službe imao je čin natporučnika. I on je vojnu službu s vremenom zamijenio civilnom, pa se od 1865. vodi kao „pravni

hrvatskim zemljama od 1790. do 1918.”, u: *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom” 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj (Zagreb: Matica hrvatska, 2016), 48; Agneza Szabo, „Banska Hrvatska od 1850. do 1883.”, u: *Povijest Hrvata*, knj. 2: *Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 419; Valentić, „Vojna krajina u austrijskoj politici”, 60.

¹¹² Mirko Valentić, „Društvena i gospodarska struktura Prve banske pukovnije 1848-1881. godine”, *Časopis za suvremenu povijest* 19 (1987), br. 1: 31.

¹¹³ Već se na prvom Ugarskom saboru nakon sloma neoapsolutizma raspravljalo o razvojačenju cjelokupne Vojne krajine. Horel, *Vojnici između nacionalnih fronti*, 63; Valentić, „Vojna krajina u austrijskoj politici”, 66, 67.

¹¹⁴ Valentić, „Vojna krajina u austrijskoj politici”, 58.

¹¹⁵ Ivica Golec, „Krainz, Leopold Martin”, u: *Petrinjski biografski leksikon* (Petrinja: Matica hrvatska, 1999), 234-235; Leopold Martin Kranjc, „Crtica odgovora na postavljene prašanje ali pitanje”, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 7 (1863): 312-317.

¹¹⁶ *Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung „Der Kamerad”* (Beč), 22. 1. 1873., 5.

referent magistrata vojnoga komuniteta Bela Crkva” u današnjoj Republici Srbiji.¹¹⁷

Krainz se od ostalih ovdje razmatranih autora razlikuje po tome što je služio (i) u vojnoj postrojbi (*Feldstand*), a ne (samo) u vojnokrajškoj upravi. I dok su Frass i Vaniček bili ravnatelji škola, Bach, Kussan, Stopfer i Hostinek zapovjednici krajiške uprave, Leopold Krainz bio je vojni sudac. Dostupno arhivsko gradivo nije pretjerano darežljivo kad je riječ o Krainzu i ne pruža mnogo više podataka od onoga što se može pronaći u literaturi i objavljenim izvorima poput vojnih shematizama. U arhivskoj građi samo je navedeno da je natporučnik Krainz u skladu sa zapovijedi od 26. siječnja 1863. premješten u Drugu bansku pukovnicu na mjesto pukovnijskoga suca. Istovremeno je dotadašnji pukovnijski sudac Eduard Mali premješten u vojnokrajški upravni odjel.¹¹⁸ Nažalost, u trenutku pisanja ovoga rada izvorna potvrda o premještanju Leopolda Krainza nije pronađena na mjestu u arhivskoj građi gdje bi se trebala nalaziti, što je – zasad – onemogućilo otkrivanje detaljnijih osnovnih informacija o tome odakle je Krainz premješten u Drugu bansku pukovnicu, kad je i gdje rođen i sl.

Postoji, doduše, potvrda o premještanju iz 1865., no ni ona nam ništa detaljnije nije otkrila. Donosi samo podatak da je pukovnijski sudac natporučnik Krainz prema odredbi Ministarstva rata od 10. travnja 1865. premješten 1. svibnja iste godine iz Druge banske pukovnije na mjesto gradskoga suca vojnoga komuniteta Bela Crkva.¹¹⁹ Na njegovo je mjesto tada postavljen natporučnik Eduard Martinak.¹²⁰ U Beloj Crkvi Krainz se zadržao do 1872., kad se njegovo ime posljednji put može pronaći u shematizmu. Cijelo to vrijeme obnašao je dužnost gradskoga suca, s tim da je 1869./1870. unaprijeđen u satnika, a usto je postao i prvim pravnim referentom (*Erster Justiz-Referent*).¹²¹ U odsutnosti gradonačelnika Bele Crkve Krainz je kao njegov zamjenik 1871. obnašao i tu dužnost.¹²² Iduće godine više nema traga koji bi upućivao na to da je ostao na istom položaju, pa uz njegovo ime stoji samo funkcija gradskoga suca.¹²³

¹¹⁷ Golec, „Krainz, Leopold Martin”, 234; Josef Jerko, „„Kranjci” v dokumentih dunajskega vojnega arhiva”, *Drevesa: časopis slovenskega rodoslovnega društva* 17 (2010), br. 1: 13.

¹¹⁸ HR-HDA – fond 449 – Druga banska graničarska pukovnica (dalje: II.BGP), kut. 145, Monath-Acten 1863. – 1864., Ausweis für den Monat Februar 1863.; *Militär Schematismus*, 1863., 325.

¹¹⁹ HR-HDA-449-II.BGP, kut. 146, Monath-Acten 1865. – 1866., Transferirungs-Liste Leopold Martin Krainz, 24. 4. 1865.

¹²⁰ *Militär Schematismus*, 1866., 315. Eduard Martinak prebačen je na položaj pukovnijskoga suca odmah po odlasku Krainza, a neposredno prije toga služio je u upravnom odjelu iste pukovnije. HR-HDA-449-II.BGP, kut. 23, Standes-Tabelle studeni 1864. – travanj 1869., Standes Summar für den Monath Mai 1865.

¹²¹ *Militär Schematismus*, 1869.-1870., 863.

¹²² *Militär Schematismus*, 1871., 870.

¹²³ *Militär Schematismus*, 1872., 623.

Krainzovo je djelo izašlo iz tiska 1866. u Beču. Doprinosio ga je 1865., odnosno za službe u Drugoj banskoj pukovniji prije nego li se otisnuo u Belu Crkvu.¹²⁴ Kako je tiskano 1866., na naslovnoj stranici autor je naveden kao pukovnijski sudac u Drugoj banskoj pukovniji, što on u tom trenutku zapravo više nije bio. Riječ je najvjerojatnije o manjoj tiskarskoj grešci do koje je došlo uslijed protoka vremena u kojem je Krainz predao rukopis, promijenio „radnu sredinu” i tekst bio otisnut, ali valja skrenuti pozornost i na taj detalj.

Golec se u svojoj studiji kratko osvrnuo na Krainzov rad i generalno ga ocjenjuje pozitivnim uz određene nedostatke. Ističe da se uz izvorno gradivo koristio nekim srodnim autorima, među kojima su Frass, Stopfer, Hostinek i drugi.¹²⁵ Djelo je udžbeničkoga karaktera, slično onome što su pisali Stopfer i Hostinek.¹²⁶ Krainz je obojici dao svojevrсно priznanje istaknuvši ih na početku svojega rada kao neke od autora koji su se dotad bavili istom ili sličnom temom, s tim da Stopfera kategorizira kao autora starijega razdoblja (zajedno s Antonom Heylmannom, Franzom Frassom i dvorskim savjetnikom von Pidollom), a Hostineka kao pripadnika nove garniture vojnokrajških autora (zajedno s Ognjeslavom Utješinovićem Ostrožinskim).¹²⁷

Franz Vaniček (6. 7. 1809. – 6. 4. 1894.)

U odnosu na sve prethodno navedene autore, Franz Vaniček nedvojbeno je najbolje „obrađen” krajiški historiograf. Za to je najzaslužnija njegova poznata knjiga *Specialgeschichte der Militärgrenze aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, objavljena u četiri sveska u Beču 1875., ali i autobiografsko djelo *Ein arbeitsames Leben (Marljivi život)*, koje je Vaniček objavio 1889., pet godina prije smrti, u Osijeku.¹²⁸ Nadalje, povodom 120. godišnjice njegove smrti u listopadu 2014. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest u Slavonskom Brodu organizirala je znanstvenu konferenciju *Franz Vaniček i vojnokrajška historiografija*. Većina izlaganja s konferencije objavljena je u zborniku radova istoimenoga naslova tri godine kasnije.¹²⁹

Dosad najopširniji prikaz Vaničekova života i kritičku ocjenu njegova djela objavila je Kristina Milković u spomenutom zborniku.¹³⁰ Ovdje stoga samo želimo

¹²⁴ Golec, „Krainz, Leopold Martin”, 234.

¹²⁵ Golec, *Vojni komunitet Petrinja*, 20, 21.

¹²⁶ Čebotarev, „Građa”, 208.

¹²⁷ Krainz, *Die k. k. Militärgrenze*, iii.

¹²⁸ Franz Vaniček, *Ein arbeitsames Leben* (Osijek: Julius Pfeiffer, 1889).

¹²⁹ Vidi: Andrić, Skenderović, *Franz Vaniček i vojnokrajška historiografija*.

¹³⁰ Kristina Milković, „Pravni akti i pravna povijest u djelu Franza Vaničeka i u vojnokrajškoj historiografiji”, u: *Franz Vaniček i vojnokrajška historiografija = Franz Vaniček and the historiography of*

izdvojiti osnovne podatke iz njegova životopisa, naglasiti neke posebne trenutke i predstaviti nova saznanja iz relevantne arhivske građe. *Hrvatska enciklopedija* za Franza Vaničeka kaže da je „hrvatski povjesničar češkog podrijetla” koji je 6. srpnja 1809. rođen u mjestu Valteřice (njem. Waltersdorf) te umro 6. travnja 1894. u Osijeku.¹³¹ Studirao je filozofiju u češkom gradiću Litomyšlu (njem. Leitomischl), a prosvjetnu karijeru započeo je još prije stečene diplome zaposlivši se kao privatni učitelj u Brnu (njem. Brünn). Na nagovor dvorskoga savjetnika i povjesničara Franza Lehmana javio se početkom 1841. na natječaj za mjesto nastavnika na Višoj gimnaziji (*k. k. Obergymnasium*) u Vinkovcima.¹³² Na tom radnome mjestu bio je zaposlen od 14. kolovoza 1841. do 5. svibnja 1861. Nakon toga je od 6. svibnja 1861. do 30. rujna 1863. bio gimnazijski profesor u Senju, a od 1. listopada 1861. do 31. ožujka 1862. privremeni ravnatelj Više realne škole (*Oberrealschule*) u Rakovcu kraj Karlovca. U Vinkovce se vratio 1. travnja 1864., i to na mjesto privremenoga ravnatelja tamošnje gimnazije. Stvarnim ravnateljem imenovan je 1. travnja 1866. i tu je dužnost obavljao do umirovljenja početkom 1869. godine.¹³³ Za samoga Vaničeka često se navodi da je bio „odan dinastiji”, a za njegovu „specijalnu povijest” da je napisana nakon umirovljenja „po nalogu austrougarskog Ministarstva rata”.¹³⁴ Kombinacija tih dviju okolnosti gotovo neizbježno baca sjenu na znanstvenu vrijednost njegove „specijalne povijesti Vojne krajine”. Tako je Rothenberg među prvima procijenio da je Vaniček „nastojao prešutjeti nedostatke austrijske vladavine”, ali da njegova četiri sveska „nude masu pojedinosti koje se ne mogu dobiti ni u jednom drugom tiskanom djelu”.¹³⁵ Odanost Vaničeka kući Habsburg nije bila upitna. Obrazlažući svoj angažman 1848. i 1849. u novinama *Agramer Zeitung*, sam je u autobiografiji naveo da je tada „kao čestit državljani i državni službenik vjerovao da se perom treba boriti za očuvanje Monarhije, jer nije bio sposoban učiniti to oružjem”.¹³⁶ Držao se Austrijancem i kao takav smatrao sramotom da „mi Austrijanci koristimo

the Military Frontier. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonском Brodu, 23. i 24. listopada 2014., ur. Stanko Andrić i Robert Skenderović (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017), 257-293.

¹³¹ „Vaniček, Franjo”, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2021., pristup ostvaren 18. 10. 2021., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63851>.

¹³² Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 14, 15.

¹³³ HR-HDA – fond 434 – Carsko kraljevsko glavno zapovjedništvo u Zagrebu kao krajiška zemaljska upravna oblast (dalje: CUVK), kut. 591, Superarbitrurings-Liste Franz Vaniček, 1. 12. 1868.

¹³⁴ Andrić, Skenderović, *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija*, 11, 12.

¹³⁵ „Issued under official auspices, it tends to gloss over shortcomings of the Austrian government. Nonetheless, the four volumes provide a great mass of detail not obtainable in any other printed work.” Rothenberg, *The Military Border in Croatia*, 214.

¹³⁶ „Ich glaubte, da ich die Waffen zu führen nicht in der Lage war, als redlicher Staatsbürger und Staatsdiener für die Erhaltung der Monarchie die Feder führen zu müssen.” Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 22.

udžbenik jednoga pruskog profesora za lekcije o našoj domovini”.¹³⁷ Nadalje, u autobiografiji nije skrivao animozitet prema nekim istaknutim hrvatskim preporoditeljima poput „svemoćnoga” biskupa Josipa Jurja Strossmayera, potpukovnika Ivana Trnskoga i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.¹³⁸ To je bilo ponajprije zbog jezične politike kojom su nastojali promovirati hrvatski kao nastavni, odnosno službeni jezik, ali i iz vrlo osobnih razloga. Tako je, na primjer, Strossmayera, koji je otvoreno podupirao „agitaciju za hrvatstvo u gimnaziji”, najviše krivio za svoj „progon” iz Vinkovaca u Senj.¹³⁹ Predstojnika 7. odjela Generalkomande u Zagrebu Ivana pl. Trnskoga i savjetnika za školstvo (*Schulrat*) Stjepana Sabljaka, kojega je opisao kao „umišljenog muškarca koji je precijenio svoje znanje”, smatrao je pak odgovornima za nepravedno prijevremeno umirovljenje, a na temelju podmetanja „agitatorske klike” u gimnaziji.¹⁴⁰

Što se početka njegova rada na povijesti Vojne krajine tiče, sam Vaniček u autobiografiji kaže da je sve počelo s molbom predstojnika 10. odjela Ministarstva rata i zapovjednika 14. Srpsko-banatske krajiške pukovnije pukovnika Gustava Königa da napiše opširnu povijest, što je Vaniček bez oklijevanja prihvatio. Nakon toga je već 20. svibnja 1869. uslijedila službena potvrda Ministarstva rata o njegovu angažmanu. Umirovljenom je ravnatelju bilo dopušteno korištenje svega relevantnoga gradiva Ministarstva, a Generalkomanda u Zagrebu trebala mu je preko stožera Brodske pukovnije dostaviti potrebna arhivska obavijesna pomagala i „sve statističke i ostale podatke koje je poželio”.¹⁴¹ Na temelju tih pomagala Vaniček je zaključio da se u registraturi bivšega Dvorskoga ratnog vijeća nisu nalazili relevantni spisi za razdoblje do 1547., ali da bi zato gradivo negdašnje Generalkomande u Karlovcu, koje je sada čuvao njezin sljednik u Zagrebu, moglo poslužiti da „s malo jasnoće povijesno opiše prvo zamršeno vrijeme Karlovačke vojne krajine”.¹⁴² Shodno tome, zatražio je 10. srpnja od Generalkomande u Zagrebu da mu ustupi spise s podacima o organizaciji Vojne krajine, kolonizacijama, jačini krajiških snaga, kulturno-povijesnim okolnostima i sl., ali i povijesnim

¹³⁷ „wenn wir Oesterreicher über unser Vaterland nach dem Handbuche eines preussischen Professors vortragen werden.” Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 19.

¹³⁸ „allmächtig”, Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 29.

¹³⁹ „eine Agitation für den Kroatismus ins Gymnasium”, Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 25. Vaniček navodi da je pjesnik Schiller za biskupa Strossmayera bio „tek protestantski povjesničar, a ne genijalni mislilac” i da je upravo biskupova „jednostranost” glavni razlog što Viša gimnazija u Vinkovcima nije sudjelovala u proslavama povodom 100. rođendana Friedricha Schillera (*Schillerfest*, *Schillerfeier*), koje su se 1858. organizirale diljem Europe, pa „čak u Sankt Peterburgu i Moskvi”. Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 27.

¹⁴⁰ „ein eitler und sein Wissen überschätzender Mann”, Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 30.

¹⁴¹ „sonst von ihm gewünschten Daten und statistischen Nachweisungen”, HR-HDA-434-CUVK, kut. 616, sign. 1869-80-102, Naredba Ministarstva rata, 20. 5. 1869.

¹⁴² „die ersten dunklen Zeiten der Karlstädter Militärgrenze mit nur einigen Klarheit historisch zu schildern”, HR-HDA-434-CUVK, kut. 616, sign. 1869-80-102/3, Dopis Franza Vaničeka, 10. 7. 1869.

prikazima pojedinih krajiških pukovnija, bilo u tiskanom ili rukopisnom obliku. Vaniček, koji se iz Vinkovaca preselio u Andrijevcu, tijekom ljeta je intenzivno radio na sređivanju „izvadaka masovnoga materijala” koji je pristigao.¹⁴³ Odlučio se najprije posvetiti opisu geografskih odnosa, a za politički i statistički opis pričekati kraj popisa stanovništva, koji je bio u tijeku, da bi mogao upotrijebiti najnovije podatke. Vaniček je doduše pohvalio u međuvremenu pristigle povijesne prikaze Ogulinske, Gradiške i Križevačke pukovnije kao „vrlo bogat i važan materijal” za rekonstrukciju njihovih ratnih pothvata, no smatrao ih je također „od male pomoći za tamno pretpovijesno vrijeme”.¹⁴⁴ U autobiografiji je u svezi s time iznio znatno stroži stav: „Znao sam koliko su pukovnijski vojni suci bili nemarni u pisanju povijesnih prikaza pukovnija i koliko su neki bili nepromišljeni.”¹⁴⁵ Nije jasno koga Vaniček ovdje točno „proziva” jer nigdje ne navodi imena autora pukovnijskih povijesti. Kussan, na primjer, iako je napisao *Kratku povijest Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regimente*, nije bio vojni sudac, a Bachovu *Povijest Otočke pukovnije* Vaniček uopće ne spominje, iako je upravo Bach bio vojni sudac.

Ovdje, međutim, želimo riješiti jednu drugu zagonetku, a ona se tiče povijesti Ličke pukovnije. Nerijetko se navodi da je upravo Vaniček autor rukopisa *Likaner Regiments-Geschichte (Povijest Ličke pukovnije)*, koji se kao ostavština Bude Budisavljevića čuva u Zbirci rukopisa Hrvatskoga državnog arhiva s inventarnim brojem 623.¹⁴⁶ Tako je, naime, sâm Budisavljević zabilježio na koricama rukopisa, uz napomenu da prvi i drugi svezak nedostaju. U istoj arhivskoj zbirci nalazi se još nekoliko rukopisnih cjelina, s inventarnim brojevima 617, 618, 613/19, 619 i 620, na koje je upozorio Juraj Balić u svojoj disertaciji *Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine*.¹⁴⁷ Cjelina s inventarnim brojem 618 ima ukupno 240 stranica i naslovljena je *Geschichte des Liccaner Grenz-Regiments Nro 1*. Riječ je o rukopisnoj povijesti koju je 1845. napisao satnik Karl Eggenberger po nalogu Generalkomande, a završila je u Zbirci rukopisa kao ostavština Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.¹⁴⁸ Rukopisnu cjelinu s inventarnim

¹⁴³ „Auszüge des massenhaften Materiale”, HR-HDA-434-CUVK, kut. 616, sign. 1869-80-102/4, Dopis Franza Vaničeka, 27. 8. 1869.

¹⁴⁴ „ein sehr reiches und wichtiges Materiale allein gar kein Behelfe für die dunkle vorgeschichtliche Zeit”, HR-HDA-434-CUVK, kut. 616, sign. 1869-80-102/4, Dopis Franza Vaničeka, 27. 8. 1869.

¹⁴⁵ „Ich wusste, wie nachlässig die Regiments-Auditore in der Verfassung der Regimentsgeschichten waren und wie leichtsinnig dabei Manche voringen.” Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 53.

¹⁴⁶ Vidi: Željko Holjevac, „Franz Vaniček i zapadna Hrvatska”, u: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija = Franz Vaniček and the historiography of the Military Frontier. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu, 23. i 24. listopada 2014.*, ur. Stanko Andrić i Robert Skenderović (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017), 301-310.

¹⁴⁷ Juraj Balić, „Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine” (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2019), 9, 10.

¹⁴⁸ Nepotpun i djelomično oštećen prijepis iste povijesti naslovljen *Geschichte des Likaner-Regiments v. Jahre 1746-1815 nebst ein Anhang der Cordons Geschichte bis in die 30er Jahr reichend /:vor Broullion /:*

brojem 613, koja obuhvaća petstotinjak stranica, čine uglavnom nesređeni ulomci i bilješke iz pera različitih autora pisani olovkom ili tintom na njemačkom ili hrvatskom jeziku. Balić je ustvrdio da se među njima nalazi i povijesni pregled koji je napravio natporučnik Franz Thurich, a koji obuhvaća razdoblje od četrdesetih do kraja šezdesetih godina 19. stoljeća.¹⁴⁹ Usporedba i detaljna analiza spomenutih triju rukopisa trebala bi nam otkriti njihovu povezanost, ako postoji, i to bi svakako bilo vrijedno istražiti u skoroj budućnosti. Vaničekovo izvorno autorstvo povijesti Ličke pukovnije moguće je, međutim, već sada osporavati zahvaljujući službenoj korespondenciji Generalkomande u Zagrebu. Vaniček u dopisu nadležnom zapovjedništvu od 27. kolovoza navodi da mu je „rukopis ličke povijesti osiguran samo na kraće vrijeme”, pa će nakon njegova primitka ostali rad na monografiji morati pričekati.¹⁵⁰ Zbog toga je molio Generalkomandu za razumijevanje da tek „nakon pregleda očekivanog rukopisa ličke povijesti” javi koje će mu gradivo trebati za razdoblje nakon 1630. godine.¹⁵¹ Očito je, dakle, da Vaniček nije izvorni pisac spomenute povijesti Ličke pukovnije i da Budisavljeviću bilješku treba drugačije interpretirati. U tom pogledu najočitije objašnjenje bilo bi da je taj spis zapravo kompilacija bilježaka koje je Vaniček vadio iz nečijega tuđeg rukopisa, na primjer Eggenbergera i Thuricha.

Na početku 1870. Vaniček je, prema vlastitom iskazu, postao svjestan da treba provesti istraživanja i u arhivima generalkomanda u Zagrebu, Petrovaradinu i Temišvaru. Najviše je želio „rasvijetliti mrak koji je pokrивao prvo razdoblje Vojne krajine”.¹⁵² Smatrajući prvotno da spisi koje je vojvoda Sachsen Hildburghausen sredinom 18. stoljeća priložio svojem povijesnom prikazu o nastanku Vojne krajine nisu sezali dovoljno daleko unaprijed, želio je koristiti relevantno gradivo štajerskih, kranjskih i koruških staleških sabora. Vlasti u Grazu, međutim, nisu htjele svoje spise poslati u Brodsku pukovnicu, nego su tražile od Vaničeka da dođe k njima, što je pak on odbio. Umjesto toga odlučio se zadovoljiti spisima vojvode Sachsen Hildburghausena.¹⁵³ U međuvremenu su i tadašnje novine pomno počele pratiti Vaničekove napore da napiše „obuhvatnu povijest Vojne krajine”, a to se osobito odnosilo na njegova arhivska istraživanja.¹⁵⁴ Na primjer,

zusammengestellt vom Hauptmann Ritter von Eggenberger nalazi se u Državnom arhivu u Gospiću. HR – Državni arhiv u Gospiću – fond 206 – Zbirka arhivalija, Povijest Ličke graničarske pukovnije.

¹⁴⁹ Balić, „Lička krajiška pješačka pukovnija”, 10.

¹⁵⁰ „Das Likaner Geschichte Manuskript ist mir nur auf eine kurze Zeit zugesichert”, HR-HDA-434-CUVK, kut. 616, sign. 1869-80-102/4, Dopis Franza Vaničeka, 27. 8. 1869.

¹⁵¹ „erst nach der Einsichtnahme des erwarteten Manuskripts der Likaner Geschichte”, HR-HDA-434-CUVK, kut. 616, sign. 1869-80-102/4, Dopis Franza Vaničeka, 27. 8. 1869.

¹⁵² „das Dunkel, welches auf der ersten Periode der Militärgrenze gebreitet lagert, so viel aus nur möglich aufzuhellen.” HR-HDA-434-CUVK, kut. 616, sign. 1869-80-102/4, Dopis Franza Vaničeka, 27. 8. 1869.

¹⁵³ Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 53.

¹⁵⁴ „eine umfassende Geschichte der Militärgrenze”, *Neue Militär-Zeitung* (Beč), 26. 11. 1870., 800.

Neue Militär-Zeitung objavio je 26. studenog 1870. vijest da je „njegov [...] posao golem, no njegova energija i izdržljivost su usprkos dobi od 61 godine neslomljive, a zdravlje mu je i pored velike količine udisane prašine sa spisa u najboljem redu”.¹⁵⁵

Tijekom tri mjeseca koja je proveo u Zagrebu Vaniček je od „hrvatskih slavnihi osoba” upoznao Franju Račkoga i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, a o tom je susretu u autobiografiji zabilježio da je prvi „malo govorio”, a potom je, „poznati srbomrzac, htio znati jesu li pravoslavci koji žive u Vojnoj krajini Srbi ili oni Hrvati koji su se u vrijeme raskola priklonili carigradskom patrijarhu?”¹⁵⁶ „Ponašao sam se vrlo pasivno”, napisao je Vaniček u svezi s tim, „jer povjesničar se ne smije prikloniti nijednoj nacionalnosti, a na to pitanje ne može se točno odgovoriti.”¹⁵⁷ Takva su gospoda za njega samo „rasplamsali šovinizam u mladeži”.¹⁵⁸ Dio arhivske građe koju Vaniček nije stigao obraditi u Zagrebu mogao je ponijeti u Andrijevce. Krajem kolovoza nastavio je put prema Petrovaradinu, gdje su ga radosno dočekali neki bivši đaci vinkovačke gimnazije, i nakon toga u Temišvar. Tamo se nalazio „inače inteligentni [...] neprijatelj krajišnika” general topništva Anton Scudier, koji mu je već u prvom susretu povjerio da je krajnje vrijeme za ukidanje Vojne krajine jer se krajišnici, osim nekoliko hrvatskih pukovnija, uopće više nisu iskazivali kao vojnici.¹⁵⁹ Vaniček je također smatrao da „stari vojnički duh” iz 1797. više nije bio prisutan, ali da je „skok” između vojnoga zapovjedništva i konstitutivnoga samoodređenja za krajišnike ipak bio previše nagao.¹⁶⁰ Nakon što je završeni rukopis krajem srpnja 1872. poslao u Beč preselio se u Osijek.

Iako izrada „specijalne povijesti” pada u razdoblje Vaničekova umirovljenja, njegova suradnja s najvišim vojnim vlastima na sličnom, također vrlo ambicioznom projektu počela je znatno ranije, dok je još bio „samo” nastavnik u Vinkovcima. Inicijativa je i tada, 1856., došla od Ministarstva rata (*K. K. Armee-Ober-Commando*), koje je od Vaničeka tražilo da napiše prilog o Vojnoj krajini za novi udžbenik iz geografije u nakladi Carsko-kraljevske uprave za prodaju školskih udžbenika (*K. K. Schulbücherverlags-Direction*). Iako njegov prilog na kraju nije bio prihvaćen za objavljivanje, a daljnju sudbinu planiranoga udžbenika dosad nije bilo moguće utvrditi, Ministarstvo obrazovanja (*Ministerium für Cultus und*

¹⁵⁵ „Seine Arbeit ist eine riesige, allen auch seine Energie und Ausdauer trotz seiner 61 Lebensjahre ungebrochen, seine Gesundheit trotz des vielen eingeathmeten Aktenstaubes die beste”, *Neue Militär-Zeitung*, 26. 11. 1870., 800.

¹⁵⁶ „kroatischen Celebritäten”, „sprach wenig”, „ein bekannter Serbenfeind, wollte wissen, ob die in der Militärgrenze lebenden gr.-or. Serben oder jene Kroaten sind, die bei der Kirchentrennung sich an den Patriarchen von Konstantinopel angeschlossen haben.” Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 54, 55.

¹⁵⁷ „Ich verhielt mich ganz passiv, da ein Historiker keiner Nationalität anhängen kann, und diese Frage gar nicht genau bestimmbar ist.” Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 55.

¹⁵⁸ „diesen Chauvinismus in der Jugend entflammen”, Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 55.

¹⁵⁹ „Ein Feind der Grenzer, sonst intelligent”, Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 56.

¹⁶⁰ „Sprung”, Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 56.

Unterricht) angažiralo je uskoro nakon toga upravo Vaničeka kao recenzenta poglavlja o Vojnoj krajini u knjizi *Österreich und seine Kronländer. Ein geografischer Versuch* iz pera sekcijškoga savjetnika Ministarstva Ludwiga Heuflera.¹⁶¹ Slučaj je htio da je taj visoki dužnosnik Ministarstva obrazovanja bio ista osoba koja je napisala negativnu recenziju Vaničekova priloga. Vaniček je u autobiografiji zabilježio da je dva paragrafa iz Heuflerova prikaza Vojne krajine ocijenio negativno zbog nizanja brojnih nepotrebnih, čak „smiješnih” podataka koji bi samo preopteretili pamćenje mladeži, te da je prikaz na kraju objavljen bez „takvih monstruoznosti”.¹⁶² Ovdje valja posebno istaknuti da Heufler u uvodu svoje knjige navodi da je za prikaz Vojne krajine koristio Hietzingerovo „klasično djelo”, zatim Frassov opis Karlovačkoga generalata i relevantne dijelove iz knjige Paula Magde *Neueste statistisch-geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn, Croatien, Slavonien und der ungarischen Militär-Grenze*.¹⁶³

Vaniček se 29. travnja 1858. službeno obratio Ministarstvu rata s molbom da mu se dostave službeni podaci popisa stanovništva iz 1857. kako bi mogao napisati statističku monografiju o Vojnoj krajini za c. k. Geografsko društvo u Beču. U obrazloženju molbe najprije je istaknuo da je upravo on najpozvanija osoba da napiše tu monografiju jer je već pet godina bio član Povijesno-statističke sekcije c. k. Moravsko-šleskoga društva za poljoprivredu, biologiju i geografiju (*Historisch-Statistische Section der k. k. Mährisch-Schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*), a 3. ožujka 1857. bio je izabran i za redovnoga člana Geografskoga društva.¹⁶⁴ Kao novopečeni član Geografskoga društva osjećao se, naime, pozvanim dati svoj prilog boljem poznavanju barem onoga dijela Monarhije kojem se i kao nastavnik predmeta „poznavanje domovine” (njem. *Vaterlandskunde*) posvetio. Bio je, osim toga, već godinu dana službeni korespondent c. k. Geološkoga državnog instituta (*K. K. geologische Reichsanstalt*), što je također smatrao važnom preporukom, ali i obvezom.¹⁶⁵ U obrazloženju molbe referirao se i na svoj, nažalost negativno ocijenjen, prilog o Vojnoj

¹⁶¹ Ludwig Heufler, *Österreich und seine Kronländer. Ein geografischer Versuch* (Beč: Leopold Grund, 1854-1856).

¹⁶² Vaniček je u autobiografiji primijetio kako je „beskrupulozni” Heufler kritizirao njegov tekst jer je nudio „previše podataka”, a sam si je dozvoljavao „puno veći broj podataka”. Sada mu se mogao barem „donekle osvetiti”. Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 24.

¹⁶³ Heufler, *Österreich und seine Kronländer*, viii, ix.

¹⁶⁴ Tada je za člana bio izabran i njegov vinkovački kolega i budući suparnik Franz Marek, a članom je 1858. postao i njegov ravnatelj Joseph Brunner. Carl Bernhard von Hietzinger postao je, kako je prije u ovom članku istaknuto, njegovim predsjednikom 1859. godine. Društvo postoji i danas, a od 1857. redovito objavljuje časopis *Mittheilungen der Kaiserlich-königlichen geographischen Gesellschaft* (danas: *Mittheilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft – MÖGG*). *Mittheilungen der Kaiserlich-königlichen geographischen Gesellschaft* 1 (1857): 107.

¹⁶⁵ Vaniček je u autobiografiji naveo da je počeo pisati statistički rad o Vojnoj krajini jer je zbog zdravstvenih tegoba i da bi „izgnao hipohondriju” želio skrenuti misli. Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 26.

krajini za novi udžbenik o geografiji. Vaniček je priznao da su neki njegovi navodi u tom prilogu zahtijevali „znatnije korekcije”, ali da je sve u svemu „odgovarao suvremenim znanstvenim stajalištima o geografskim opisima”.¹⁶⁶ Upravo taj znanstveni standard istaknuo je i kao opravdanje za izradu monografije o Vojnoj krajini. „Čini mi se da je detaljna obrada te teme još uvijek poželjna”, objasnio je Vaniček i nastavio, „tim više jer su radovi državnoga savjetnika Hitzingera kao i c. k. upravnoga satnika Stopfera o Krajini zastarjeli, ali i anakronični što se tiče suvremenih znanstvenih zahtjeva.”¹⁶⁷ Zato je, uostalom, i tražio da mu vojne vlasti ustupe najnovije statističke podatke. Vaniček je na kraju svoje molbe istaknuo da ništa neće biti objavljeno bez prethodnoga uvida i dopuštenja najviših vojnih vlasti. Molbi je bila priložena i preporuka njegova ravnatelja Josepha Brunnera.

Nakon što je Ministarstvo rata pozitivno ocijenilo Vaničkovu molbu, Generalkomanda u Zagrebu prosljedila je najvišu naredbu od 13. svibnja 1858. da svi statistički podaci glavnoga popisa stanovništva iz 1857., koji su uključivali demografska kretanja, žetvene tablice, poljoprivrednu proizvodnju itd., trebaju biti dostavljeni profesoru Vaničeku, odnosno stožeru Brodske pukovnije u Vinkovcima i da mu svaka pukovnija treba ustupiti jednu geografsku kartu. Bio je to, dakle, sličan *modus operandi* koji se poslije koristio pri izradi „specijalne povijesti”. Najviša vojna vlast pritom je kao jedini uvjet naglasila da „rukopis njegove monografije treba biti [ovdje] dan na uvid prije bilo koje upotrebe”.¹⁶⁸ Vaniček u autobiografiji navodi da je tijekom dvije godine nakon održanih nastavnih sati radio na rukopisu i da je u to vrijeme prikupio brojne podatke o „običajima i navikama”, rimskim starinama i povijesnim mjestima. Tijekom ljetne godišnje stanke 1860. otišao je u Beč i predao rukopis Ministarstvu rata. Recenzija je bila povjerena njegovu bivšem đaku satniku Josefu Hostineku, no to Vaničeka nije zabrinjavalo jer se njegov manuskript nije, kako sam kaže, „nadmetao” s Hostinekovim radom.¹⁶⁹ Tijekom boravka u Beču Vaniček se susreo i s tajnikom Geografskoga društva Franzom Fötterleom, koji mu je obećao pronaći naklad-

¹⁶⁶ „namhafte Correcturen”, HR-HDA-434-CUVK, kut. 166, sign. 1858-63-17/2, Dopis Franza Vaničeka, 29. 4. 1858.

¹⁶⁷ „da die Werke des k. k. Staatsraths von Hitzinger sowie des k. k. Verwaltungs-Hauptmanns Stopfer über die Grenze veraltet sind und bei den heutigen wissenschaftlichen Anforderungen als anachronistisch erscheinen”, HR-HDA-434-CUVK, kut. 166, sign. 1858-63-17/2, Dopis Franza Vaničeka, 29. 4. 1858.

¹⁶⁸ „das Manuscript der von ihm verfassten Monographie vor jeder anderweitigen Gebrauchsnahme hierher zur Vorlage zu bringen”, HR-HDA-434-CUVK, kut. 166, sign. 1858-63-17/2, Naredba Generalkomande u Zagrebu, 20. 5. 1858.

¹⁶⁹ Vaniček u autobiografiji dvaput spominje Josefa Hostineka kao bivšega đaka: najprije kao satnika u Beču 1860. i zatim kao upravnoga potpukovnika u Petrovaradinu 1870. godine. S obzirom na to da se ti datumi i činovi podudaraju s Hostinekovom karijerom predstavljenom u ovom radu, a spominje se i njegov rad koji je objavljen 1861., nema sumnje da je riječ o istoj osobi. No, zasad još nije potvrđeno je li Hostinek bio đak vinkovačke gimnazije ili Vaničeka kao privatnoga učitelja dok je još boravio u Češkoj. Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 26, 55.

nika. Kako se to na kraju ipak nije ostvarilo, manuskript nikad nije objavljen.¹⁷⁰ Vaniček je, međutim, godinu dana poslije doznao da je tajnik Fötterle pohvalio njegov „statistički manuskript” na sjednici Geografskoga društva, a vijest o „opsežnom i s velikom marljivošću sastavljenom statističko-geografskom radu o Vojnoj krajini” objavio je tada čak *Wiener Zeitung*.¹⁷¹ Iz službene dokumentacije Generalkomande u Zagrebu vidljivo je da je Viša gimnazija u Vinkovcima 13. veljače 1861. vratila statističke podatke koji su bili ustupljeni Vaničeku radi izrade „monografije o Vojnoj krajini”.¹⁷²

Iako njegova „statistička monografija” nikad nije objavljena, ne bi trebalo unaprijed odbaciti mogućnost da je Vaniček posegnuo za nekim dijelovima toga rukopisa kad je kasnije radio na svojoj „specijalnoj povijesti”. U dopisu Generalkomandi od 27. kolovoza 1869. sâm je naglasio da „opis geografskih okolnosti treba ići ispred kao osnova za povijest”.¹⁷³ Zbog toga je teško povjerovati da je Vaniček negirao zaključke i saznanja koja su se temeljila na marljivo prikupljenim i obrađenim podacima otprije deset godina, pa makar da i jesu svi bili samo geografske i statističke naravi.

Na kraju valja konstatirati da su Vaničeku, u odnosu na ostale prije navedene autore, suvremeni povjesničari posvetili najviše pozornosti te da se njegovo djelo smatra prvim cjelovitim povijesnim prikazom Vojne krajine, koje najbolje od svih ostalih radova odgovara kriterijima povjesničarske struke. Ipak, njegova „specijalna povijest” još uvijek nije dočekala svoju hrvatsku verziju. Za razliku od toga, već 1878. u Novom Sadu objavljen je srpski prijevod Justina Milana Šimića *Istorija vojničke krajine ili Istorija vascelog srpskog naroda sa ove i one strane Dunava, Save, Une, Vrbasa tako i primorja (od 1538 do 1873 = 335 godina) po izvorima i izvornim delima*, koji, međutim, zbog nacionalističke redakcije na nekim mjestima bitno odstupa od Vaničekova predloška.¹⁷⁴ Iako je ta srpska verzija ugledala svjetlo dana još za njegova života, i to na području Monarhije, Vaniček ju nije spominjao u autobiografiji, pa se može samo nagađati njegov osobni stav u svezi s tim. Reminiscirajući o svojoj „specijalnoj povijesti”, Vaniček je naveo da „bi Hrvati i povjesničari mogli izreći negativno mišljenje o radu. Ja najbolje znam što radu nedostaje jer mnome ne vlada umišljenost.”¹⁷⁵ Priznao je da nije imao

¹⁷⁰ Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 26, 27.

¹⁷¹ Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 28. „Eine umfassende und mit grossem Fleisse zusammengestellte statistisch-geographische Arbeit über die Militärgrenze”, *Wiener Zeitung* (Beč), 28. 4. 1861., 1559.

¹⁷² „eine Monographie über die Mil. Grenze”, HR-HDA-434-CUVK, kut. 228, sign. 1861-63-16/1, Dopis Josepha Brunnera, 13. 2. 1861.

¹⁷³ „die Schilderung der geographischen Verhältnisse als Geschichtsbasis vorausgehen muss”, HR-HDA-434-CUVK, kut. 616, sign. 1869-80-102/4, Dopis Franza Vaničeka, 27. 8. 1869.

¹⁷⁴ Prvotno je bilo planirano objavljivanje srpskoga prijevoda svih četiriju tomova u 16 svezaka, ali je na kraju objavljen samo jedan svezak, koji je 1878. obuhvatio 126 stranica, a reprinti iz 1880. i 1881. godine obuhvatili su 336 stranica.

¹⁷⁵ „Die Kroaten und Geschichtschreiber mögen über das Werk ein ungünstiges Urtheil fällen. Ich weiss am besten, weil mich kein Eigendunkel beherrscht, was an der Arbeit fehlt.” Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 26, 27.

dovoljno vremena dati tako obimnom bogatome materijalu „umjetnički oblik” i do kraja ga „pretočiti u harmoničnu cjelinu”.¹⁷⁶ Za takvo što trebalo bi šest do osam godina, a njemu je rok bio tri godine.¹⁷⁷ Bilo kako bilo, na kraju valja ustvrditi da upravo Vaničekova „specijalna povijest” služi kao prvo i glavno polazište za znanstvena istraživanja povijesti Vojne krajine i da je zbog toga jedan od najcitiranijih autora te teme.

Završna razmatranja

Uspoređujući životopise pojedinih autora prvih povjesnica Vojne krajine, uočljive su neke vrlo zanimljive sličnosti, ali i razlike. Većina autora bili su službenici vojnokrajške uprave, osim Demiana i Hietzingera, koji su pripadali najvišem vojnom gremiju u Beču, te Krainza, koji je karijeru dijelom ostvario i u vojnoj postrojbi. Trojica su bila istaknuti članovi prosvjetnoga kadra Vojne krajine. Stopfer je bio profesor na Vojno-upravnoj školi u Grazu, Frass ravnatelj svih škola Karlovačkoga generalata, a Vaniček ravnatelj Više gimnazije u Vinkovcima. Bach i Krainz obnašali su dužnost vojnoga suca. Autori s najviše radova relevantnih za Vojnu krajinu su Demian, Stopfer i Vaniček. Po jedno kapitalno djelo objavili su Hietzinger, Kussan, Bach, Hostinek i Krainz. Dok je na početku naglasak u tim radovima na statistici i geografiji, od sredine 19. stoljeća autori su sve više usredotočeni na povijesna zbivanja. Uglavnom su se svi referirali na radove koji su objavljeni prije njihovih: Hietzinger na Demiana, Stopfer na Hietzingera, Frass na Hietzingera i Stopfera itd. No, najzanimljivija saznanja u svezi s njihovim osobnim i profesionalnim životima odnose se na način kako su se ti životi isprepleli. Na temelju dostupnih i prikupljenih podataka bilo je moguće ustvrditi za sedam od devet navedenih autora da su doživjeli dob između 74 i 84 godine. Krainz i Stopfer umrli su najmlađi, i to Krainz u 38. godini života, a Stopfer u 45. godini života. Kombinacija visoke starosti i dugogodišnje profesionalne karijere, koja je podrazumijevala česte premještaje, stvorila je povoljne okolnosti za moguće međusobne susrete. Stopfer i Bach služili su neko vrijeme u istoj pukovniji, Hostinek je bio đak Vaničeka i potom Stopfera, a Vaniček je bio član istoga društva čiji je predsjednik bio Hietzinger. Iako smo nastojali u što većoj mjeri rasvijetliti karijere autora čiji su radovi nezaobilazni putokazi na putu znanstvenih spoznaja o Vojnoj krajini kao povijesnom fenomenu, namjera je ovoga rada u prvom redu poticati daljnja istraživanja ove još uvijek previše zapostavljene povijesne teme.

itsames Leben, 58.

¹⁷⁶ „eine künstlerische Form”, „zum harmonischen Ganzen zu gestalten”, Vaniček, *Ein arbeitsames Leben*, 58.

¹⁷⁷ Opširno o „specijalnoj povijesti” kao historiografskom djelu u svojem vremenu u: Milković, „Pravni akti i pravna povijest”, 265-273.

Neobjavljeni izvori

Hrvatska – Državni arhiv u Gospiću – fond 206 – Zbirka arhivalija, Povijest Ličke graničarske pukovnije.

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 434 – Carsko kraljevsko glavno zapovjedništvo u Zagrebu kao krajiška zemaljska upravna oblast (HR-HDA-434-CUVK).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 439 – Lička graničarska pukovnja (HR-HDA-439-LGP).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 440 – Otočka graničarska pukovnja (HR-HDA-440-OtGP).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 441 – Ogulinska graničarska pukovnja (HR-HDA-441-OgGP).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 442 – Slunjska graničarska pukovnja (HR-HDA-442-SIGP).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 443 – Varaždinsko-križevačka graničarska pukovnja (HR-HDA-443-VKGP).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 444 – Varaždinsko-đurđevačka graničarska pukovnja (HR-HDA-444-VĐGP).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 445 – Brodska graničarska pukovnja.

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 449 – Druga banska graničarska pukovnja (HR-HDA-449-II.BGP).

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-89VS-Y3T6?i=366&cat=79104>.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-89VS-YQ5J?i=218&cat=79104>.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q5Q-G9V3-SD26?i=275&cat=81356>.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C9TN-SYKV?i=735&cat=131635>.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C9TN-SY2L?i=737&cat=131635>.

Objavljeni izvori i literatura

Andrić, Stanko; **Skenderović**, Robert, ur. *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija = Franz Vaniček and the historiography of the Military Frontier. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonском Brodu, 23. i 24. listopada 2014.* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.

Austrian Medal for Military Merit (Signum Laudis). Australian War Memorial. Pristup ostvaren 31. 8. 2021. <https://www.awm.gov.au/collection/C134549>.

Bach, Franz. *Povijest Otočke pukovnije. O nastanku ovoga kraja, njegovim žiteljima i njihovim sudbinama.* Preveli Manuela Svoboda i Milan Kranjčević. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, 2010.

Balić, Juraj. „Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine”. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2019.

Bićanić, Nikola. „Topografija Karlovačke vojne krajine”. *Crkva u svijetu* 23 (1988), br. 4: 385-386.

Buczynski, Alexander. „Obveze i povlastice krajiških časnika”. *Povijesni prilozi* 11 (1992), br. 11: 61-110.

Buczynski, Alexander. *Gradovi Vojne krajine*, svezak 1-2. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.

Buczynski, Alexander. „O povijesti Otočke pukovnije i njenu autoru”. U: Franz Bach, *Povijest Otočke pukovnije. O nastanku ovoga kraja, njegovim žiteljima i njihovim sudbinama*, preveli Manuela Svoboda i Milan Kranjčević, 9-13. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, 2010.

Cicero, Marcus Tullius. *M. Tullii Ciceronis opera omnia: adiectis indicibus et annotatione iterum edidit Car. Frid. Aug. Nobbe prof. Lips. et gymnasii Nicol. rector*, svezak 2. Lipsiae: Caroli Tauchnitii, 1849.

[**Czikann**, Johann Jakob; **Gräffer**, Franz]. *Oesterreichische National-Encyklopädie*, svezak 1. Beč: Verlag von Mich. Schmidl, s Wittwe und Ign. Klang, 1838.

Čebotarev, Andrej. „Građa za proučavanje upravnih sustava krajiških pukovnija (1746-1873) s posebnim obzirom na Ogulinsku krajišku pukovnicu br. 3”. *Arhivski vjesnik* 34-35 (1992): 195-212.

Čipčić, Marijan. „Austro-ugarska odlikovanja i medalje u fundusu Muzeja grada Splita”. *DG Jahrbuch* 27 (2020). Pristup ostvaren 27. 8. 2021. https://issuu.com/dragunov/docs/jahrbuch_2020_web__1_/s/11549113.

Demian, Johann A. *Darstellung der Österreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen*, svezak 1: *Welcher Böhmen, Mähren und das österreichische Schlesien enthält*. Beč: Camesinische Buchhandlung, 1804.

Demian, Johann A. *Darstellung der Österreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen*, svezak 4, dio 1: *Statistische Beschreibung der Militär-Gränze*. Beč: Christian Gotfried Kaulfuß, 1806.

Demian, Johann A. *Tableau géographique et politique des royaumes de Hongrie, d'Esclavonie, de Croatie et de la grande principauté de Transylvanie*. Trad. de l'allemand Publ. par M. M. Roth & Raymond. Pariz: S. C. L'Huillier, 1810.

Dobrovšak, Ljiljana. „Zakonodavna i izvršna vlast u hrvatskim zemljama od 1790. do 1918.” U: *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom” 19. stoljeću*, uredile Vlasta Švoger i Jasna Turkalj, 29-87. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

Dominković, Vjekoslav. „Julije Fras”. *Napredak: školski časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži*, Tečaj 43 (1902).

Golec, Ivica. „Krainz, Leopold Martin”. U: *Petrinjski biografski leksikon*, 234-235. Petrinja: Matica hrvatska, Ogranak Petrinja, 1999.

Golec, Ivica. „Kušan, Paul (Pavao)”. U: *Petrinjski biografski leksikon*, 250. Petrinja: Matica hrvatska, Ogranak Petrinja, 1999.

Golec, Ivica. *Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno-kulturno središte Banske krajine (1777.-1871.)*. Sisak: Državni arhiv u Sisku, 2003.

Heufler, Ludwig. *Österreich und seine Kronländer. Ein geografischer Versuch*. Beč: Leopold Grund, 1854-1856.

Hietzinger, Carl Bernhard. *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums. Ein Versuch*, svezak I-II.1-2. Beč: Carl Gerold, 1817-1823.

Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthums Österreich für das Jahr 1866. Beč: Friedrich Manz, 1866.

Holjevac, Željko. „Franz Vaniček i zapadna Hrvatska”. U: *Franz Vaniček i vojno-krajiška historiografija = Franz Vaniček and the historiography of the Military Frontier. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu, 23. i 24. listopada 2014.*, uredili Stanko Andrić i Robert Skenderović, 301-310. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.

Holjevac, Željko. *Ogulinška pukovnija 1746.-1873*. Ogulin: Matica hrvatska, Ogranak Ogulin, 2012.

Horel, Catherine. *Vojnici između nacionalnih fronti. Ukidanje Vojne krajine i razvoj Kraljevskoga ugarskog domobranstva u Hrvatskoj i Slavoniji 1868. – 1914*. Prevela Ivana Cvijović Javorina. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015.

Hostinek, Josef. *Die K. K. Militär-Grenze, ihre Organisation und Verfassung*. Beč: Kaiser. könig Hof.- und Staatsdruckerei, 1861.

Jerko, Josef. „Kranjci’ v dokumentih dunajskega vojnega arhiva”. *Drevesa: časopis slovenskega rodoslovnega društva* 17 (2010), br. 1: 10-13.

Krainz, Leopold Martin. *Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz*. Beč: F. B. Geitler, 1866.

Kranjc, Leopold Martin. „Crtica odgovora na postavljene prašanje ali pitanje”. *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 7 (1863): 312-317.

Künzl, Rudolf. *Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pješačke pukovnije*. Prevela Danijela Marjanić. Bjelovar: Državni arhiv u Bjelovaru, 2008.

Liliencron, Rochus, ur. *Allgemeine Deutsche Biographie*, svezak 5. Leipzig: Duncker & Humblot, 1877.

Liliencron, Rochus, ur. *Allgemeine Deutsche Biographie*, svezak 12. Leipzig: Duncker & Humblot, 1880.

Martinien, Aristide. *Tableaux par corps et par batailles des officiers tués et blessés pendant les guerres de l’empire (1805-1815)*. Paris: Henri Charles-Lavauzelle, 1899.

Matična knjiga rođenih Sunja 1775. – 1843. Pristup ostvaren 10. 10. 2021. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QS7-L99C-59QB?i=252&w-c=9R2M-82X%3A391644801%2C391990801%2C391991001&cc=2040054>.

Militär-Almanach Nro. XIX. Schematismus der Kais. Königl. Armée auf das Jahr 1808. Beč: Cath. Graeffler, 1808.

Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes. Beč: Kaiser. könig Hof- und Staatsdruckerei, 1831-1899.

Milković, Kristina. „Pravni akti i pravna povijest u djelu Franza Vaničeka i u vojnokrajškoj historiografiji”. U: *Franz Vaniček i vojnokrajška historiografija = Franz Vaniček and the historiography of the Military Frontier. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu, 23. i 24. listopada 2014.*, uredili Stanko Andrić i Robert Skenderović, 257-293. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.

Mittheilungen der Kaiserlich-königlichen geographischen Gesellschaft 1 (1857).

Neue Militär-Zeitung (Beč), 26. 11. 1870.

Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung „Der Kamerad” (Beč), 22. 1. 1873.

Österreich, Bronzene Jubiläums-Erinnerungs-Medaille für die bewaffnete Macht und die Gendarmerie (1898). Pristup ostvaren 30. 8. 2021. <https://woeschler-orden.de/katalog/restliches-europa/oesterreich-bronzene-jubilaeuums-erinnerungs-medaille-fuer-die-1>.

Perić, Ivo. *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, svezak 1: 1848.-1867. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Hrvatski državni sabor; Dom i svijet, 2000.

Perić, Ivo. „Stanje na hrvatskom prostoru u vrijeme Francuske revolucije i koali-cijskih ratova protiv Francuske”. U: *Povijest Hrvata*, knjiga 2: *Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, uredili Mirko Valentić i Lovorka Čoralčić, 345-353. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

„Pravila glede spomen-kolajne za građanske činovnike i službenike za uspome-nu na jubilej vladavine od 2. prosinca 1898. osnovane previšnjim rješenjem od 18. kolovoza 1898.” U: *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju. Komad XI*. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara, 1898. Pristup ostva-ren 31. 8. 2021. <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lks&datum=1898&pa-ge=494&size=35>.

Prister, Boris. „Red Željezne krune”. *Numizmatičke vijesti* 58 (2016), br. 69: 168-189.

Roksandić, Drago. „Paul Kusan: Pitanja povodom izlaska iz anonimnosti”. U: Paul Kusan, *Kratka povijest Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regi-mente*, prevela Sonja Perković, 7-24. Zagreb: SKD Prosvjeta, 2010.

Rothenberg, Gunther E. *The Military Border in Croatia, 1740-1881*. Chicago; London: The University of Chicago Press, 1966.

Say, Jean-Baptiste. *A treatise on political economy: or the production, distribution, and consumption of wealth. Translated from the fourth edition of the French by C. R. Prinsep*. Philadelphia: Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1880.

Stopfer, Mathias. *Lehrbuch über den Geschäftsstyl und das ämtliche Verfahren in der Militär-Grenze*. Graz: J. A. Keinreich, 1841.

Szabo, Agneza. „Banska Hrvatska od 1850. do 1883.” U: *Povijest Hrvata*, knjiga 2: *Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, uredili Mirko Valentić i Lovorka Čoralčić, 419-474. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Valentić, Mirko. „Vojna krajina u austrijskoj politici 1849.-1860.” *Časopis za su-vremenu povijest* 10 (1978), br. 2: 45-68.

Valentić, Mirko. „Društvena i gospodarska struktura Prve banske pukovnije 1848-1881. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 19 (1987), br. 1: 19-76.

Vaniček, Franz. *Ein arbeitsames Leben*. Osijek: Julius Pfeiffer, 1889.

„Vaniček, Franjo”. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2021. Pristup ostvaren 18. 10. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63851>.

Wiener Zeitung (Beč), , 28. 4. 1861.

Wurzbach, Constantin. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, svezak 3. Beč: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1858.

Wurzbach, Constantin. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, svezak 9. Beč: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1863.

*Alexander Buczynski**
*Filip Hren***

Short Biographies of the Earliest Historiographers of the Military Frontier

Summary

This paper brings together biographies of the earliest historiographers of the Military Frontier, whose works represent the inevitable “zero point” in historical disciplines as well as the humanities at large. These historiographers include Johann Andreas Demian (ca. 1770 – 1845), Carl Bernhard von Hietzinger (November 3, 1786 – March 26, 1864), Mathias Stopfer (1795 – September 8, 1841), Franz de Paula Julius Frass (1794 – March 11, 1868), Paul Kussan (January 12, 1795 – February 2, 1875), Franz Bach (1793 – February 3, 1868), Josef Hostinek (1830 – January 10, 1905), Leopold Martin Krainz (1834 – December 26, 1872), and Franz Vaniček (July 6, 1809 – April 6, 1894).

Their lives were reconstructed on the basis of previously published data in secondary literature, and gaps were filled in, where possible, with the help of relevant monthly army censuses, the accompanying documentation, and registry books. Transfer certificates, which in addition to basic information on personal lives offer a very detailed overview of progress in the professional career, helped the most. Using these documents, it was possible to correct some overlooked errors in the previously published biographies.

Comparing the biographies of the first historiographers of the Military Frontier, the authors have noticed some very interesting similarities as well as differences. Most of the studied persons were officials of the Military Frontier administration, except for Demian and Hietzinger, who belonged to the highest military council in Vienna, and Krainz, who partly made his career in a military unit. Three of them were prominent members of educational staff in the Military Frontier. Stopfer was a professor at the Military Administration School in Graz, Frass was the principal of all schools in the Karlovac Generalate, and Vaniček was the principal of the Higher Grammar School in Vinkovci. Bach and Krainz served as military judges.

Historiographers with most writings relevant to the Military Frontier are Demian, Stopfer and Vaniček. Hietzinger, Kussan, Bach, Hostinek, and Krainz published one seminal work each. While at the beginning the emphasis was on statistics and geography, from the mid-19th century the focus increasingly shifted to historical events. Most

* Alexander Buczynski, Croatian Institute of History, Opatička 10, 10 000 Zagreb, Croatia, E-mail: aambuc@isp.hr

** Filip Hren, Catholic University of Croatia, Ilica 242, 10 000 Zagreb, Croatia, E-mail: filip.hren@unicath.hr

authors based themselves on works published before theirs: Hietzinger on Demian, Stopfer on Hietzinger, Frass on Hietzinger and Stopfer, and so on.

However, the most interesting discoveries about their personal and professional lives concern the way these were intertwined. Based on the available and collected data, it could be established that seven of the nine mentioned persons lived to be between 74 and 84 years old. Stopfer died the youngest, at the age of 45, and it was not possible to find out Krainz's date of death. A combination of high age and a long professional career, which implied frequent transfers, created favourable conditions for possible encounters. Between 1828 and 1830, Stopfer and Bach served simultaneously in the Otočac Regiment, Hostinek was a student of Vaniček and then Stopfer, and Vaniček was member of a society whose president was Hietzinger, the Imperial and Royal Geographical Society in Vienna (*k. k. Geographische Gesellschaft*).

Although the authors of this paper have tried to shed as much light as possible on the careers of historiographers whose works have been indispensable guideposts on the path of scholarly knowledge about the Military Frontier as a historical phenomenon, the primary intention was to encourage further research into this understudied historical topic.

Keywords: 19th century, Croatia, Austria, Military Frontier, historiography, Demian, Hietzinger, Stopfer, Frass, Kussan, Bach, Hostinek, Krainz, Vaniček